

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР ЦЕНОВ“

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

**ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА СТУДЕНТСКА
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ**

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Свищов
2020

Стопанска академия „Димитър Ценов” - Свищов
Dimitar Tsenov Academy of Economics - Svishtov

**ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ
ИЗМЕРЕНИЯ НА МЕЖДУНАРОДНИТЕ
ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ**
ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА СТУДЕНТСКА НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ
СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Свищов
2020

**GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF
INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS**
TWENTY-FOURTH STUDENTS' SCIENTIFIC AND PRACTICAL
CONFERENCE

PROCEEDINGS

Svishtov
2020

Катедра „Международни икономически отношения“ при Стопанска академия „Димитър Ценов“ - Свищов организира през 2020 година своята двадесет и четвърта студентска научно-практическа конференция на тема „Глобални и регионални измерения на международните икономически отношения“, в тематични направления: Международни икономически кризи; Международни инвестиции; Международни финанси; Международен туризъм; Международен маркетинг; Международна интеграция и търговия; Международно управление на хората; Кръгова икономика.

Предвиденият за провеждане период на конференцията бе 24-26 април 2020 година. Във връзка с въведеното от Народното събрание извънредно положение поради разпространението на заразата от Коронавирус COVID-19, събитието се проведе в неприсъствена форма по електронен път.

Програмен комитет:

доц. д-р Галина Захариева – ръководител катедра „Международни икономически отношения“, Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
доц. д-р Георги Маринов – ръководител катедра „Международни икономически отношения“, Икономически университет – Варна
проф. д-р ик. н. Дянко Минчев – ръководител катедра „Икономика“, Русенски университет „Ангел Кънчев“ – Русе

Рецензенти:

Катедра „Международни икономически отношения“ при СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

проф. д. ик. н. Таня Горчева
доц. д-р Галина Захариева
доц. д-р Здравко Любенов
доц. д-р Карина Саркисян-Дикова
гл. ас. д-р Симеон Момчев
гл. ас. д-р Галин Стефанов
ас. д-р Иван Ангелов

Отговорник за процедурата по рецензиране:

гл. ас. д-р Ивайло Петров

Техническо оформление:

гл. ас. д-р Ивайло Петров

За всички представени за публикуване текстове се прилага процедура на двойно анонимно рецензиране.

Публикациите отразяват личните виждания на авторите. Авторите носят пълна отговорност за съдържанието на разработките, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници, както и за езиковото оформление на текстовете. Условиата и сроковете за приемане на текстове са посочени на страницата на конференцията на адрес: www.mioconference.eu

Адрес на електронното издание: виртуална библиотека DLib на Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов - <https://dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/4213>

ISBN 978-954-23-1816-3

The Department of International Economic Relations at Dimitar Tsenov Academy of Economics - Svishtov organized its 24th Students' Scientific and Practical Conference in the field of International Economic Relations, entitled 'Global and Regional Dimensions of International Economic Relations', in thematic sections: International economic crises; International investment; International finance; International tourism; International marketing; International integration and trade; International people management; Circle economy.

The scheduled conference period was April 24-26, 2020. In connection with the state of emergency introduced by the Bulgarian National Assembly due to the spread of the COVID-19 Coronavirus infection, the conference was held in an unattended e-format.

Program Committee:

Assoc. Prof. Galina Zaharieva, PhD - Head of the Department of International Economic Relations at Dimitar A. Tsenov Academy of Economics - Svishtov

Assoc. Prof. Georgi Marinov, PhD - Head of the Department of International Economic Relations at University of Economics - Varna

Prof. Dyanko Minchev, PhD - Head of the Department of Economics at Angel Kanchev University of Ruse

Reviewers:

From Department of International Economic Relations at Dimitar Tsenov Academy of Economics:

Prof. Tanya Gorcheva, DSc

Assoc. Prof. Galina Zaharieva, PhD

Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD

Assoc. Prof. Karina Sarkisyan-Dikova, PhD

Head Assist. Simeon Momchev, PhD

Head Assist. Galin Stefanov, PhD

Assist. Ivan Angelov, PhD

In charge of the review process:

Head Assist. Ivaylo Petrov, PhD

Technical layout:

Head Assist. Ivaylo Petrov, PhD

All text submitted for publication are evaluated in a double-blind review process.

The publications reflect the personal views of the authors. The authors are fully responsible for the content of the works, the opinions expressed, the data used, the sources cited, and the language layout of the texts. The terms and conditions for the acceptance of texts are set out on the conference website at: www.mioconference.eu

Address of the electronic edition: virtual library DLib of Dimitar Tsenov Academy of Economics – Svishtov - <https://dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/4213>

ISBN 978-954-23-1816-3

СЪДЪРЖАНИЕ / CONTENT:

МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ КРИЗИ / INTERNATIONAL ECONOMIC CRISES	9
АНАЛИЗ НА МОНЕТАРНАТА ПОЛИТИКА И ДЪЛГОВАТА КРИЗА В ИТАЛИЯ ЗА ПЕРИОДА 2010-2013 ГОДИНА	11
<i>Владислав Любомиров Любенов</i>	
ОТРАЖЕНИЕ НА ВЪВЕДЕНОТО ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ ВЪРХУ НЕЗАВИСИМИТЕ ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИ ПАЗАРИ НА БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ	17
<i>Нина Ванева Славова</i>	
МЕЖДУНАРОДНИ ИНВЕСТИЦИИ / INTERNATIONAL INVESTMENT	23
АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ПОЛИТИКАТА КЪМ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1990 - 2017 ГОДИНА	25
<i>Кристин Тонева Кръстева</i>	
ВЛИЯНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА ОТ 2008 ГОДИНА ВЪРХУ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ	32
<i>Тунай Зюнеб Гафуров</i>	
МЕЖДУНАРОДНИ ФИНАНСИ / INTERNATIONAL FINANCE	39
THE FUTURE OF RETAIL BANKING: THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE BANKING INDUSTRY.....	41
<i>Irina Sargsyan</i>	
МЕЖДУНАРОДНИ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТТА НА ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ	45
<i>Румяна Цветанова Витнъова</i>	
МЕЖДУНАРОДЕН ТУРИЗЪМ / INTERNATIONAL TOURISM	51
ПРЕДИМСТВА НА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНТЕРНЕТ ПРИ РАЗВИТИЕТО НА ТУРИСТИЧЕСКИ БИЗНЕС	53
<i>Емял Айдънова Мехмедова</i>	

МЕЖДУНАРОДНА ИНТЕГРАЦИЯ И ТЪРГОВИЯ / INTERNATIONAL INTEGRATION AND TRADE	61
ВЛИЯНИЕТО НА ПРОЦЕСИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ВЪРХУ БЛАГОСЪСТОЯНИЕТО НА СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКАТА КОНЮНКТУРА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ	63
<i>Виолена Тодорова Кирилова</i>	
ЕКСПАНЗИЯТА НА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВЕРИГИ НА РЕГИОНАЛНО И НАЦИОНАЛНО НИВО И КАКВИ СА ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ВЪТРЕШНИЯ ТЪРГОВСКИ ПАЗАР	71
<i>Владимир Станчев Йолов</i>	
СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИЯ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2014-2018 ГОДИНА	77
<i>Георги Николаев Ралчев</i>	
ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ЕНЕРГИЙНИТЕ БОРСИ ВЪРХУ ФУНКЦИОНИРАНЕТО НА ЕНЕРГИЙНИЯ ПАЗАР	83
<i>Иван Василев Иванов</i>	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AS A KEY FACTOR FOR INTERNATIONAL INTEGRATION	89
<i>Kasper Zieliński</i>	

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

МЕЖДУНАРОДНИ

ИКОНОМИЧЕСКИ КРИЗИ

THEMATIC SECTION

INTERNATIONAL ECONOMIC

CRISES

АНАЛИЗ НА МОНЕТАРНАТА ПОЛИТИКА И ДЪЛГОВАТА КРИЗА В ИТАЛИЯ ЗА ПЕРИОДА 2010-2013 ГОДИНА

Владислав Любомиров Любенов
магистър, магистърска програма „Финансов мениджмънт“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Въведение

След приключването на световната финансова криза, европейската икономка претърпява редица трусове, които разкриват нови рискове пред финансовия сектор в Евроразоната. Много от страните влизат в кризата с високи натрупани държавни дългове след продължителни периоди на бюджетни дефицити. Стандартите за кредитния рейтинг на финансовите инструменти губят авторитета си след видимото им неправилно приложение и възникналите порочни практики относно жилищните ипотечи в САЩ. Това налага преквалифициране на активите и реструктуриране на дълговите инструменти, водещо до неочаквана волатилност на финансовите пазари.

На фона на промените в коренния начин на функциониране на финансовите институции платежоспособността на някои държави членки на Евроразоната спада. Техните държавни облигации биват прекласифицирани от безрискови към все по-рискови за държане активи, подобно на жилищните ипотечи в САЩ през 2008г. Това дава начало на европейска криза, произлизаща от държавния дълг.

Една от най-засегнатите страни е Италия. Причините затова са високите нива на държавен дълг и дефицит, отрицателното салдо по текущата сметка на платежния баланс и последвалата нестабилност в банковия сектор. Целта на този доклад е да даде аргументирана оценка на „нестандартните“ монетарни мерки, предприети от ЕЦБ за справяне с кризата в Италия за периода 2010-2013г.

1. Теоретична основа и предшестваща практика на монетарната политика по време на дългова криза

Според общата теория на икономиката централната банка може да провежда монетарна политика, която в момент на дългова криза да омекоти негативните ефекти. Пример за стандартно приложение на теорията са част от действията на Федералния резерв през 2007-2008г., когато те увеличават паричното предлагане и подпомагат държавната политика на бюджетен дефицит. Освен прилагането на стандартна спрямо теорията политика Федералният резерв приема и пакет от нови програми, насочени към снабдяване с ликвидност на ключови институции чрез предоставяне на заемни средства под различни форми (Secioni M., Ferrero G. and Secchi A. 2011).

Европейското законодателство ограничава ЕЦБ откъм възможности за допълнителни парични емисии и финансиране на държавите членки. Това налага приемане на подобен пакет от “нестандартни” мерки, различни от описаните в теорията, през 2007-2008г. След изостряне на кризата в Италия ЕЦБ провежда програми за рефинансиране и участие на вторичните

пазари в страната и обявява възможност за стартиране на трета програма за директни парични трансакции през периода 2010-2013г.

2. Методология на изследването

Методът, използван в изследването за оценка на състоянието на италианските ДЦК е спредът, т.е. разликата, между тяхната доходност и доходността на друг, съпоставим с тях финансов инструмент. Той е особено подходящ за целите на изследването поради увеличената чувствителност към риска след световната финансова криза, измерена чрез световния индекс на рискоизбягване (IGRA), изчисляван от МВФ (Caceres, Guzzo and Segoviano 2010). Промяната във вижданията на инвеститорите относно безрисковите активи се отразява на глобалните пазари, но се наблюдава криза в само някои страни. Спредовете позволяват разграничаването на специфичните за страните икономически явления от глобалните като в случая това се изразява в промяната на рисковата надбавка в цените на дълговите и съответстващите към тях дериватни финансови инструменти. Възможна е съпоставка и взаимно допълване с други методи за изследване на кризата като най-често използвани в литературата са статистическите и регресионните методи и симулациите.

Основният индикатор, използван за оценка на риска относно възможността Италия да изплаща дълга си, е спредът между дългосрочните десетгодишни германски и италиански ценни книжа (Zoli 2013, Caceres, Guzzo and Segoviano 2010). Германският дълг се смята за най-сигурен спрямо страните от Еврозоната и затова лихвения процент по германските ЦК бива посочван като базов безрисков лихвен процент. Всеки по-висок лихвен процент в Еврозоната притежава рискова надбавка, получаваща се от разликата в предлагането на финансиране за съответния финансов инструмент. Съществуват и аналогични съпоставки между италиански и германски ДЦК с различен матуритет и съпоставки между лихвения процент по италианските ДЦК и средния за Еврозоната.

Суапът за кредитно изпълнение (CDS) е дериватен инструмент, при който продавачът получава редовни плащания, в замяна на които той поема риска от възможно изпълнение на дългов финансов инструмент от купувача. Спредът между цените на суаповете за кредитно изпълнение показва оценената от пазара разлика в риска на базовите дългови инструменти.

3. Основни операции и програми, предприети от ЕЦБ с цел овладяване на кризата в Италия (2010-2012 г.)

Чрез програмата за изкупуване на ценни книжа (Securities Markets Programme) ЕЦБ взема участие на вторичните капиталови пазари. Целта е възстановяването на нормалното функциониране на определени пазарни сегменти, където има неочаквана волатилност, осигуряване на ликвидност и налагане на контрол върху състоянието на монетарната политика (Casiraghi, Gaiotti, Rodano and Secchi 2013). Продължителността на програмата за периода е от 2010 до 2012г. като нейното засилване е през 2011г. Намесата на пазарите е спряна поради рискове от изкуствено ненужно увеличение на инфлацията от входящия паричен поток от ЕЦБ. През декември 2012г. ЕЦБ притежава в портфолиото си 102млрд. евро

италиански ЦК от общо 218 млрд. евро, притежавани ЦК за Еврозоната. Предшестваща на тази програма е програмата за изкупуване на гарантирани облигации (Covered Bond Purchase Programme) от 2007 г.

Другият основен инструмент на ЕЦБ за влияние върху кризата са 3-годишните операции по рефинансиране на финансовите институции (3-year Long Term Refinancing Operations), представляващи нисколихвени заеми, издадени от ЕЦБ, с фиксиран лихвен процент. Рефинансирането е осъществено чрез два аукциона, проведени през 2011 и 2012 г. с дати на сетълмент през същите години. Посочените цели са две (Casiraghi, Gaiotti, Rodano and Secchi 2013). Едната е предотвратяване на свиването на лихвите между пасивните и активните операции на банките поради увеличените базови лихвени проценти. Другата е увеличение на ликвидността на банките. Програмата е предшествана от редица подобни такива с различен период на продължителност, специални условия и др. (Cecioni, Ferrero and Secchi 2011)

ЕЦБ предвижда и трета възможна мярка, обявена през 2012 г. – директни парични транзакции (Outright Monetary Transactions). Тя е посочена като крайна възможност и остава неосъществена.

4. Оценка на взаимовръзката между новините и събитията и доходността по италианските ДЦК

За да се установи контрол върху кризата, ЕЦБ и Италианската централна банка влияят на пазарите по два канала (Cecioni, Ferrero and Secchi 2011). Първият е сигналният канал, представляващ ефектът, който имат новините и събитията върху настройката на инвеститорите и оттам върху спекулата с цените на дълговите инструменти. Вторият канал е балансиране на портфолиата, към който спада същинското провеждане на операции. Хронологията на влияние на двата канала спрямо гореспоменатите мерки може да се демонстрира чрез следната графика:

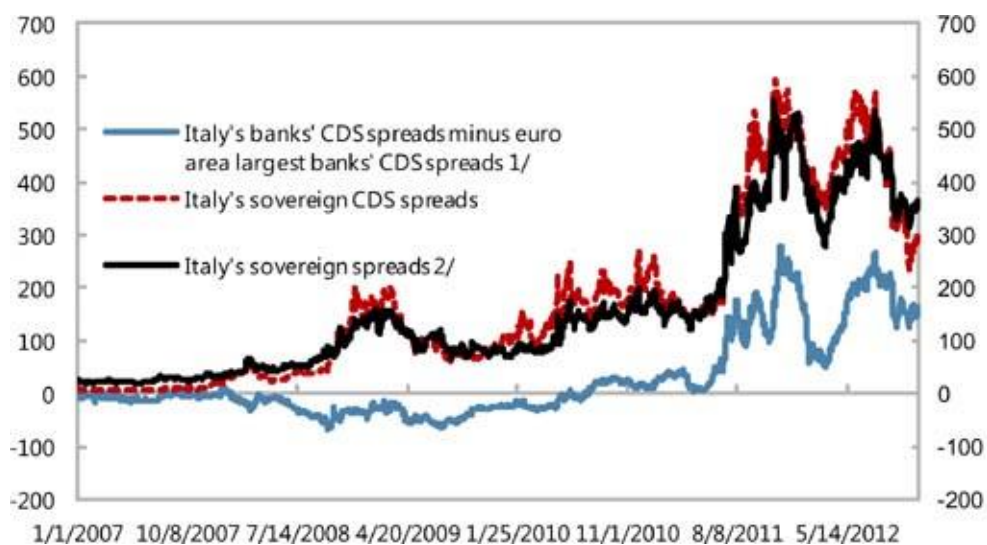

Фигура 1. Спред между лихвените проценти по италианските и германски 10-годишни държавни ценни книжа (в базисни пунктове)

Източник: Bloomberg.

Графиката показва спреда между лихвените проценти по италианските и германски 10-годишни държавни ценни книжа в базисни пунктове за периода 2011-2013г. Посочено е влиянието на различни събития върху спреда. В голямата си част новините и събитията предизвикват краткотраен ефект нагоре за отрицателни новини и надолу за положителни такива. Вижда се и взаимовръзката между политическия и дълговия цикъл като смяната на правителства е в хронология със съпътстваща волатилност в спреда. Обявяването и осъществяването на програмата за изкупуване на ценни книжа и 3-годишните операции по рефинансиране водят до непосредствена моментна реакция на пазара, но реално техните ефекти могат да бъдат проследени в периода след тяхното прилагане, т.е. те имат краткотрайно влияние като новини и продължително влияние като инструменти за монетарна политика. Политиката на комуникация е важен фактор при наличието на волатилност като тази на италианските ДЦК. Правилното и приложение може да предотврати циклични тенденции на пазара, при наличието на които спекулата за поведението на пазарните участници става основна причина за начина на търгуване на определени финансови инструменти, а не тяхната вътрешна стойност.

5. Оценка на увеличението на рисковете за финансовия сектор

Фигура 2. Спред между средната цена на суаповете за кредитно неизпълнение на италианските банки и средната цена на суаповете за кредитно неизпълнение на банките от Еврозоната (в базисни пунктове)
Забележка: Използвана извадка за банки от Еврозоната: Erste, Raiffeisen, KBC, BNP Paribas, Credit Agricole, Societe Generale, Deutsche Bank, Commerzbank, Rabobank, ING Group, Santander и BBVA.

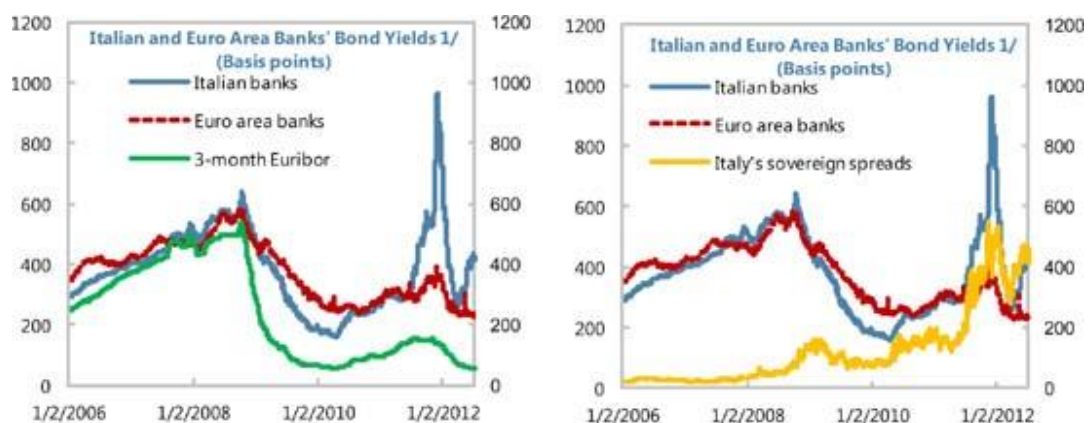
Източници: Bloomberg и изчисления на МВФ.

Спредът на суаповете за кредитно неизпълнение е в явна корелация с риск премията по италианските 10-годишни ДЦК (Фигура 1). Фигура 2 ясно показва прехвърлянето на риска от държавния дълг върху финансовия

сектор. Сравняването на стойностите преди световната финансова криза и след не би било коректно поради наличието на реална промяна във възгледите на инвеститорите, калкулирана в пазарната стойност на суаповете за кредитно неизпълнение, но правилно би било да се извличат изводи от разликата между цените на суаповете за кредитно неизпълнение на италианските банки и тези на най-големите банки в Еврозоната, представляващи представителна извадка за европейския финансов сектор (Zoli 2013). Тази разлика е посочена чрез синята линия във Фигура 2.

Наблюдаваното взаимодействие произлиза от факта, че италианските банки притежават италиански ДЦК в портфолиата си. При увеличение на риска на тези ДЦК се увеличава и риска на банките, пропорционално с тяхната налична позиция по италианските държавни облигации. Следователно се увеличават и цените на риск премиите по суаповете за кредитно неизпълнение.

Лихвените проценти по държавните ценни книжа имат и друг ефект върху банките, а именно - движението на лихвите по техните облигации. Финансирането на банките става скъпо след скока на доходността по италианските ДЦК през 2012г. Това създава допълнителни рискове от гледна точка на разликата между претеглената цена на банковия капитал и лихвите по отпуснати кредити.

Фигура 3. Цени на банковни облигации в Италия и в Еврозоната

Забележки: Използвана е непретеглена средна аритметична величина за петте най-големи италиански банк и за извадка на банки, представителни за Еврозоната. Извадката се състои от: Erste, Raiffeisen, Dexia, Fortis, KBC, BNP Paribas, Credit Agricole, Societe Generale, Deutsche Bank, Commerzbank, ABN Amro, Rabobank, ING Group.

Източници: Bloomberg, Datastream; изчисления на МВФ.

Фигура 3 показва резкия скок и последващ спад на лихвите по банковите облигации в Италия, предизвикан от движението на цената на държавния дълг. Това движение аргументира мерките на ЕЦБ за вкарването на ликвидност в системата и предоставяне на по-евтино финансиране за италианските банки. Според законодателството на ЕС ЕЦБ, основният валутен емитент, не може директно да финансира държавите членки, което предизвиква отклик на кризата чрез банковия сектор.

Данните от МВФ (Zoli 2013) и Италианската централна банка (Casiraghi, Gaiotti, Rodano and Secchi 2013) показват тенденция за увеличение на кредитите, предоставени от банките за периода и намаление на цената на производствения капитал. Оттам се влияе и на индустриалната производителност и на текущата сметка по външнотърговския баланс на страната, който става положителен в края на 2012г. след продължителен периоди на отрицателни салда. Този напредък кореспондира с индекси изчисляващи ценовите марджини на ЕЦБ, Евростат, МВФ и др. Данните на Istat (италианския статистически институт) посочват загуба на производителност и доверие във фирмите за периода 2008-2009г. и постепенно възобновяване на производствения капацитет след това в движение сходно с това на стойностите по текущата сметка.

Заклучение

Намесата на ЕЦБ забавя италианския дългов цикъл и предотвратява достигането на неговата върхова точка като разпределя кредитния товар във времето. Въпреки монетарните мерки и промените във фискалната политика на италианското правителство държавният бюджет остава в дефицит за годините след 2012г. поради високите вноски по поетия дълг. Кризата в държавния сектор рефлектира върху банките и следователно върху кредитирането на бизнеса. Със своите програми ЕЦБ предотвратява свиване на ликвидността в банковия сектор, което предпазва нормалното функциониране на финансовата система.

Използвани източници (References)

- Захариев, А., 2012 "Управление на дълга", Академично издателство "Ценов"
Casiraghi, M. Gaiotti, E. Rodano, L. and Secchi, A. 2013 "The impact of unconventional monetary policy on the Italian economy during the sovereign debt crisis" Printing and Publishing Division of the Bank of Italy
Bank of Italy 2020 "The Italian Economy in Brief"
Zoli, E. 2013 "Italian Sovereign Spreads: Their Determinants and Pass-through to Bank Funding Costs and Lending Conditions" International Monetary Fund
Caceres C., Guzzo V. and Segoviano M. 2010 "Sovereign Spreads: Global Risk Aversion, Contagion or Fundamentals?" International Monetary Fund
Cecioni M., Ferrero G. and Secchi A. 2011 "Unconventional monetary policy in theory and in practice" Printing and Publishing Division of the Bank of Italy
Zahariev A., Zveryakov M., Prodanov S., Zaharieva G., Angelov P., Zarkova S., Petrova M. 2020 "Debt Management Evaluation Through Support Vector Machines: On The Example Of Italy And Greece" Entrepreneurship and Sustainability Issues 2020 Volume 7 Number 3 (March)

ОТРАЖЕНИЕ НА ВЪВЕДЕНОТО ИЗВЪНРЕДНО ПОЛОЖЕНИЕ ВЪРХУ НЕЗАВИСИМИТЕ ЕЛЕКТРОЕНЕРГИЙНИ ПАЗАРИ НА БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ

Нина Ванева Славова
докторант, докторска програма „Световно стопанство и МИО“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Въведение

В световен мащаб редица страни са изправени пред предизвикателствата, следствие от появата на Covid-19 и обявяването на пандемията от този вирус. Във връзка с разпространението му бяха наложени множество рестрикции с цел опазване на човешкото здраве. В следствие на това милиони хора останаха по домовете си, което рефлектира силно върху икономиките на страните. Резултатът е множество засегнати сектори, спрени производства, увеличаваща се безработица и драстично икономическо забавяне на икономиките на държавите.

На фона на всичко това енергийният сектор в световен мащаб търпи редица катаклизми, породени от излишък на предлагане и драстични промени в търсенето. Това е причината последния месец и половина да се наблюдава пълен срив в цените на енергийни продукти. Последното може да се определи като ситуация без прецедент.

Настоящият доклад има за цел да проучи именно отражението на икономическите последици от зародилата се икономическа криза от Covid-19. Поради широкия обхват на тематиката, следва да се направят ограничения в изследването. *Обект на това изследване* ще са независимите електроенергийни пазари на България и Румъния. *Предметът на изследване* е отражението на икономическата криза, породена от пандемията върху двата пазара, като ще се направи и сравнителен анализ между страните. Важно е да се уточни, че с цел по-точно проследяване ефекта от извънредните мерки, ще бъде разгледан пазарът „Ден напред“, защото позволява да се отчете изменението на планираните за резервиране количества електроенергия в рамките на два дена. Извън обхвата на изследване остава пазарът за „Двустранни договори“ и пазарът „В рамките на деня“, тъй като първият отчита договорености за период по-дълъг от два дена, а вторият се използва за инструмент за балансиране разликите в заявените и употребените количества електроенергия в рамките на деня и не позволява планиране за следващия ден.

1. Представяне на Българската независима енергийна борса и румънската борса „ОРСОМ“.

През 2014 г. в отговор на необходимостта от либерализиране на електроенергийния пазар в зависимост с правилата на ЕС е създадена „Българска независима енергийна борса“ ЕАД (накратко БНЕБ). Към момента тя олицетворява свободния пазар на електроенергия в България. Относно собствеността, БНЕБ е създадена като изцяло дъщерно дружество на „Българския енергиен холдинг“ ЕАД, което притежава 10-годишна

лицензия, преотстъпваща ѝ възможността за извършване на дейността „организиране на борсов пазар на електрическа енергия“ (Българска независима енергийна борса, 2020) в Република България. През 2018 г. обаче електроенергийната борса е изцяло придобита от „Българската фондова борса“ АД, като тя става негов едноличен собственик.

През годините БНЕБ успява да стане пълноправен член на MRC (Multi-Regional Coupling)¹, асоцииран член на PCR (Price coupling of regions)² и пълноправен член на асоциацията на европейските енергийни борси Eurorex. Към момента на борсата участват 77 предприятия на пазара „Ден напред“, 59 на пазара „В рамките на деня“ и 59 на пазара за двустранни договори (Виж Таблица 1) (Българска независима енергийна борса, 2020).

За разлика от Българската независима енергийна борса, румънската енергийна борса „OPCOM“ е създадена много по-рано. Тя е учредена през 2000 г. „OPCOM“ като дъщерно дружество на националния оператор на електропреносната мрежа „Transelectrica“ SA, което е оператор на електропреносната система, съгласно разпоредбите на действащото първично и вторично законодателство на страната. Към момента „OPCOM“ е член на Association of Power Exchanges³, Eurorex⁴, World Energy Council⁵, SIER (Society of Power Engineers in Romania)⁶, Employers` Association ENERGIA⁷.

Относно разделението на пазарните сегменти на борсата „OPCOM“ се търгува както с електроенергия (в т.ч. електроенергия от ВЕИ), така и с природен газ и зелени сертификати. Пазарите, свързани с електроенергия отново са разделени на стандартните поделения „Ден напред“, „В рамките на деня“ и пазар на двустранни договори (OPCOM, 2020).

В Таблица 1 е направено сравнение между БНЕБ и „OPCOM“, което представя нагледно разликите в развитието, обхватността и структурата на двете борси. В таблицата са посочени: видовете пазарни сегменти, търгуваните природни ресурси, в т.ч. сертификати и броя на участниците в тях.

Таблица 1. Сравнение на пазарните сегменти и участниците в БНЕБ и OPCOM

Пазарни сегменти	Брой членове	
	БНЕБ	OPCOM
Пазар на електроенергия		
Двустранни договори	77	90
Ден напред	59	374
В рамките на деня	59	153
Пазар на електроенергия от ВЕИ	-	Купувачи: 20 Продавачи: 62

¹ MRC (Multi-Regional Coupling) е най-голямото обединение на пазарни зони в Европейския съюз.

² PCR (Price coupling of regions) представлява обединение на борсовите оператори, спомагащи за създаването на общ енергиен пазар на територията на Европейския съюз.

³ Association of Power Exchanges - Асоциация на енергийните борси

⁴ Eurorex - Асоциация на европейските енергийни борси

⁵ World Energy Council - Румънски национален комитет на Световния съвет по енергетика

⁶ SIER (Society of Power Engineers in Romania) - Общество на енергийните инженери в Румъния

⁷ Employers` Association ENERGIA - Асоциация на работодателите „ENERGIA“

Пазар на природен газ		
<i>В рамките на деня</i>	-	29
<i>Ден напред</i>	-	29
<i>Централизиран пазар на ПГ</i>	-	33
Пазар на зелени сертификати	-	Производители:728 Доставчици:218

*Източник: Авторска таблица с данни от: (Българска независима енергийна борса, 2020)
(OPCOM, 2020)*

Данните ясно разкриват, че БНЕБ е все още млада борса и участниците в нея са сравнително малко. Търгуваният ресурс е електроенергия, като се поддържат основните пазарни сегменти, характерни за борсите на електроенергия. Същевременно OPCOM е добре развита борса, на която се търгува както с електроенергия, така и с природен газ и със зелени сертификати. Това от своя страна показва, че „OPCOM“ е борса, реализираща значително по-големи търговски потоци, поради по-големия диапазон от търгувани продукти. По отношение на броя на участниците, също се забелязват различия. Сумарно броят на участниците в енергийната борса на Румъния е по-голям от този на България. В резултат на горепосоченото може да се заключи, че румънската енергийна борса „OPCOM“ е по-добре развита и е по-обхватна борса за разлика от Българската независима енергийна борса.

Именно факта, че двете борси притежава различна степен на развитие и обхват, са причината те да бъдат избрани за изследване в настоящия доклад. Така ще може да се проследи по какъв начин са оказали влияние въведените извънредни мерки върху двете борси. Друг важен аспект е да се установи мащаба на последиците и в какъв размер са те.

2. Сравнителен анализ на отражението от въведеното извънредно положение в България и Румъния върху енергийните борси на страните.

Бурното развитие на пандемията от Covid-19 наложи приемането на извънредни рестриктивни мерки от засегнатите страни както от Европейския съюз така и от целия свят. Извънредно положение се обяви и в България и Румъния, като за България това се случи на 13 март, а за Румъния – на 16 март (Министерство на външните работи, 2020). В резултат на създалата се ситуация се наложи значителна част от производствата да преустановят или редуцират своята работа. Това рефлектира върху потреблението на енергийни ресурси.

За изследването на отражението на извънредното положение е необходимо използването на информация от последните 2 месеца. Поради това доклада се позовава на последните данни, декларирани от двете борси – БНЕБ и “OPCOM”. Това се налага поради факта, че явлението е сравнително скорошно и все още не е отразено в по-големи бази данни като Евростат или националните статистически институти на България и Румъния. Тук следва да се отбележи, че настоящият доклад не претендира за прецизност и всеобхватност, защото се изследва явление, което все още не е приключило и съответно не е налице пълния статистически ред. Следователно обект на изследване са ефектите до края на месец март (тъй като до този период има

обявени данни от БНЕБ на месечна основа), което обхваща първите седмици от въвеждането на извънредното положение.

Проучване на данните на месечна основа показват интересна констатация за изменението на пазара (виж Таблица 2). Сравнявайки търговските обеми, реализирани през месеците февруари и март на 2020 г. за двете борси, се забелязва покачване в търгуваните обеми. За България покачването на процентна база е с 7,9%, докато при ОРСОМ реализираните обеми бележат по-малък ръст, равняващ се на 3,3%.

Таблица 2. Сравнение на търговските обеми, реализирани на БНЕБ и ОРСОМ през м. февруари и м. март (2020 г.)

Месец	БНЕБ		ОРСОМ	
	Общо търгуван обем (MWh)	Процентно изменение	Общо търгуван обем (MWh)	Процентно изменение
Февруари	1 062 967,2	-	2 382 280,5	-
Март	1 147 160,9	+ 7,9 %	2 461 678,6	+3,33%

Източник: Авторска таблица с данни от: (Българска независима енергийна борса, Февруари 2020), (ОРСОМ, February 2020) (Българска независима енергийна борса, Март 2020) (ОРСОМ, March 2020)

Интересно е, че въпреки наложените ограничения и мерки, промяната в продажните обеми е в посока покачване. Причината за това се крие в участниците на независимия пазар на електроенергия и секторите, които са най-силно засегнати в началото на пандемията. Факт е, че сред най-засегнатите браншове са туризмът, транспортния бранш и ресторантьорството. В същото време участниците и в двете борси са предимно компании извън посочените сектори, като преобладаващи са тежката промишленост и електроенергийните компании, които играят ролята на буфер и преразпределители на електроенергия между регулирания и свободния пазар.

Друга обаче е ситуацията относно цената на електроенергията, разглеждайки пазара „Ден напред“. Цената през месец март, за разлика от месец февруари и на двете борси бележи значителен спад. В Таблица 3 са онагледени ценовите промени и на двете борси.

Таблица 3. Сравнение на осреднената цена на електроенергия на борсите БНЕБ и ОРСОМ през м. февруари и м. март (2020 г.)

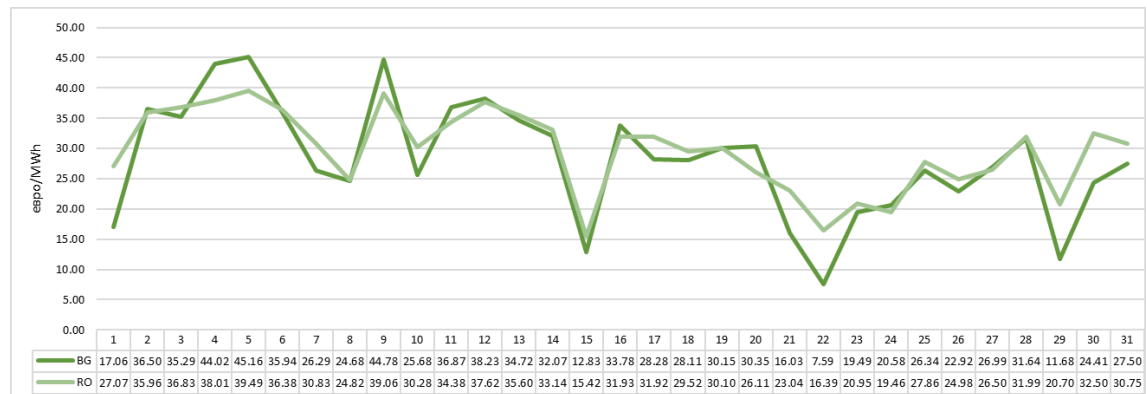
Месец	БНЕБ		ОРСОМ	
	Средна цена (евро/MWh)	Процентно изменение	Средна цена (евро/MWh)	Процентно изменение
Февруари	41,41	-	40,52	-
Март	28,28	-31,7%	29,66	-26,80%

Забележка: Средната цена на електроенергията, реализирана на БНЕБ за посочените месеци е както следва: м. февруари - 81,00 лв.; м. март - 55,31 лв. За целите на изследването те са конвертирани в евро, по официалния фиксиран курс BGN/EUR.

Източник: Авторска таблица с данни от: (Българска независима енергийна борса, Февруари 2020), (ОРСОМ, February 2020) (Българска независима енергийна борса, Март 2020) (ОРСОМ, March 2020)

От посочените данни се констатира, че спадът на цената на румънската борса е от 40,52 евро/MWh до 29,66 евро/MWh. В процентно отношение това

се равнява на цели 26,80% в посока надолу. Понижението на цените на БНЕБ е по-голямо от това на румънската борса. През месец февруари на българската борса 1 MWh се е търгувал за приблизително 41,41евро (81,00лв.), докато през месец март за приблизително 28,28 евро(55,31 лв.). В процентно отношение това изменение се равнява на цели 31,7% спад. За да се обясни това намаление и причините за него, следва да се разгледа тренда на осреднената дневна цена на електроенергията и за двата пазара, показан във Фигура 1.

Фигура 1. Сравнение на осреднената дневна цена на електроенергията на БНЕБ и ОРСОМ за м. март (2020 г.)

Източник: Авторска фигура с данни от: (Българска независима енергийна борса, 2020) (ОРСОМ, 2020)

Относно българската борса, представената графика разкрива, че след въвеждането на извънредното положение (13 март) изгладена тенденцията е намаляваща, въпреки че се отчитат както резки спадове, така и резки покачвания. Ситуацията при ОРСОМ след въвеждането на мерките е сходна. Там тенденцията на спад не е толкова силно изразена. Следователно, може да се заключи, че въвеждането на извънредните мерки, във връзка с пандемията от Covid-19, оказват влияние върху цената на електрическата енергия на борсовите пазари на Румъния и България.

Необходимо е да се обърне внимание на факта, че при наличие на покачване в количествата на употребяваната енергия, се наблюдава значителен спад в цената на енергийния ресурс. Причината за описания ефект се крие във връзката между регулирания и свободния пазар. За да се обясни този ефект, следва да се включи и сегмента на дългосрочните форуърдни и фючърсни продукти.

Вследствие на въведените мерки закупената предварително електрическа енергия от участниците на борсата, с цел гарантиране на заявените количества енергия от своите клиенти, се обезцени значително. Това е в резултат на рязкото намаление на потреблението на стопанските клиенти, чиято дейност беше ограничена от въведените мерки. Заради спадът на потреблението и търгуваните цени на електроенергийните пазари, търговците на електроенергия понесат значителни финансови загуби. Следователно, заради рестрикциите в бизнеса и работата, потреблението на свободния електроенергиен пазар на дългосрочни продукти намалява. Междувременно много от хората са принудени да останат и работят от вкъщи. Това от своя страна води до повишаване на

консумацията на регулирания пазар. По този начин регулираният и свободният пазар се балансират и се констатира горепосочените ефекти. Последиците от тях обаче, поставят търговците на електроенергия в тежката ситуация на ликвиден риск, т.е. липсата на оборотни средства, чрез които да покрият собствените си текущи задължения към доставчиците на електроенергия.

Заклучение

Въведеното извънредно положение в следствие опитите за овладяване на пандемията от Covid-19 в цял свят, включително България и Румъния, изправя пред редица предизвикателства икономиките на държавите и в частност енергетиката и енергийните пазари.

В следствие на спрените производства, драстичното свиване на потреблението и увеличеното предлагане на енергийни продукти, в енергийните пазари OPCOM и БНЕБ се наблюдават безпрецедентни процеси и ситуации. Въпреки предприетите мерки от правителствата на двете изследвани държави, на двата енергийни пазара не се наблюдава спад в потреблението, а напротив – покачване. Последното се дължи на фактът, че участниците на посочените пазари не са от секторите, които са най-засегнати/ като туризъм и транспорт/, а са предприятия главно от тежката промишленост и електроенергийните компании, чиито производства не бяха спрени при въвеждането на извънредните мерки.

Използвани източници (References)

- OPCOM. (2020, 05 04). Official site of OPCOM. Retrieved from Daily Trading Report :
https://www.opcom.ro/pp/grafice_ip/raportPIPsiVolumTranzactionat.php?lang=en
- OPCOM. (2020, 4 28). Official website of OPCOM. Retrieved from Official website of OPCOM: <https://www.opcom.ro/>
- OPCOM. (February 2020). Monthly Market Report February 2020. Romania: OPCOM.
- OPCOM. (March 2020). Monthly Market Report March 2020. Romania: OPCOM.
- Българска независима енергийна борса. (27 04 2020 г.). Официален сайт на Българска независима енергийна борса. Извлечено от Официален сайт на Българска независима енергийна борса:
<http://www.ibex.bg/bg/>
- Българска независима енергийна борса. (03 05 2020 г.). Официален сайт на Българска независима енергийна борса. Извлечено от Данни за пазара "Ден напред" (дневна база): <http://www.ibex.bg/bg/данни-за-пазара/пазар-ден-напред/цени-и-количества/>
- Българска независима енергийна борса. (Март 2020). Месечен доклад Март 2020. София: Българска независима енергийна борса.
- Българска независима енергийна борса. (Февруари 2020). Месечен доклад Февруари 2020. София: Българска независима енергийна борса.
- Министерство на външните работи. (30 04 2020 г.). Официален сайт на Министерството на външните работи. Извлечено от Официален сайт на Министерството на външните работи: <https://www.mfa.bg/>

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

**МЕЖДУНАРОДНИ
ИНВЕСТИЦИИ**

**THEMATIC SECTION
INTERNATIONAL INVESTMENT**

АНАЛИЗ И ОЦЕНКА НА ПОЛИТИКАТА КЪМ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА 1990 - 2017 ГОДИНА

Кристин Тонева Кръстева
4 курс, специалност „Финанси“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

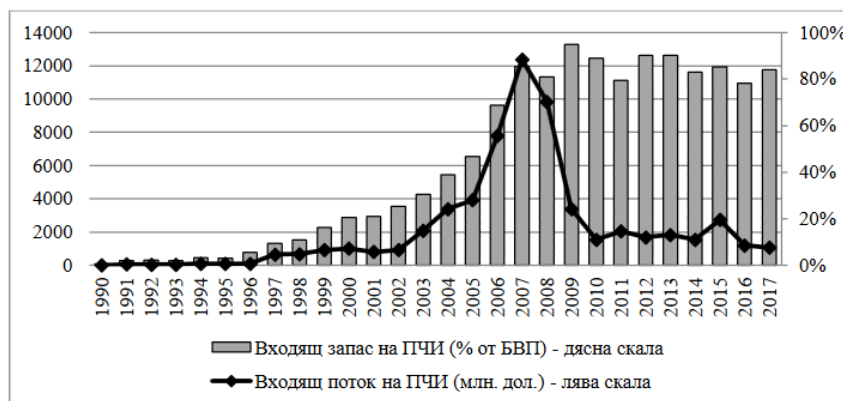
Въведение

Икономическата теория и практика от последните няколко десетилетия утвърждават значимата роля на преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) като двигател на растежа в приемащите страни. Подобни аргументи са в основата на предприетите след 1990 г. в България политики за отваряне на националната икономика за чужди инвеститори. Въпреки установения в самото начало на прехода либерален режим спрямо ПЧИ, страната започва да привлича инвеститорски интерес значително по-късно, като най-внушителният по обем внос на ПЧИ се реализира в годините на растеж преди настъпването на глобалната криза. Същевременно обаче, натрупаните в този период ПЧИ се отличават с неблагоприятно отраслово и регионално разпределение, което затруднява извличането на дългосрочни ползи за националната икономика. Всичко това, съчетано с последвалия срив и ниското равнище на ПЧИ в следкризисния период, загатва за съществени слабости в провежданата в тази област политика. С оглед на това, в статията се прави опит за анализ и оценка на политиката към ПЧИ в България в периода 1990-2017 г. За тази цел, първо са разгледани накратко онези особености на динамиката и структурата на ПЧИ, които насочват към недостатъците на политиката спрямо ПЧИ. Второ, детайлно са проследени промените в законодателството в областта на ПЧИ след 1990 г.

1. Динамика и структура на вноса на ПЧИ в България

Както показва Фигура 1, до 1996 г. обемът на привлечените ПЧИ е незначителен. Основните причини за слабия инвеститорски интерес в този период са свързани с макроикономическата и политическата нестабилност в страната, забавения процес на икономически реформи и преди всичко, късно стартиралата приватизация, нестабилната правна рамка, липсата на капиталов пазар и др. Положителна промяна в динамиката на ПЧИ настъпва след 1997 г., в резултат на постигнатата чрез въвеждането на Валутен борд финансова стабилизация. Други фактори, които допринасят за нарастването на ПЧИ, са свързани с приетия през 1997 г. Закон за чуждестранните инвестиции, както и перспективата за членство в Европейския съюз. Най-интензивното навлизане на ПЧИ в страната е в периода 2003 - 2007 г., който се отличава с растеж на националната икономика и благоприятна инвестиционна среда в глобален мащаб. В рамките на този период потокът на ПЧИ нараства шест пъти, а достигнатите през 2007 г. пикови стойности възлизат на 12,4 млрд. дол. Тази възходяща тенденция във вноса на ПЧИ е преустановена в резултат на глобалната

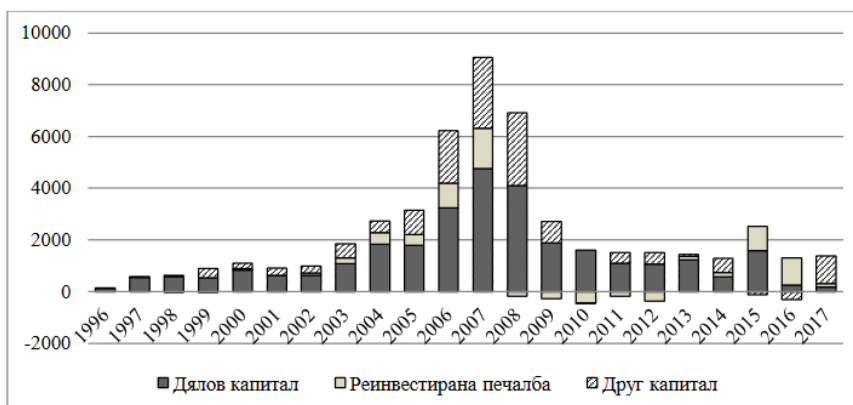
финансова и икономическа криза. Най-големият спад е през 2009 г., когато потокът на внесените ПЧИ в страната възлиза едва на 3,4 млрд. дол. В следващите години той остава на ниско равнище, като рядко надхвърля 2 млрд. дол. на годишна база.

Фигура 1. Входящ поток и запас на ПЧИ
Източник: UNCTAD

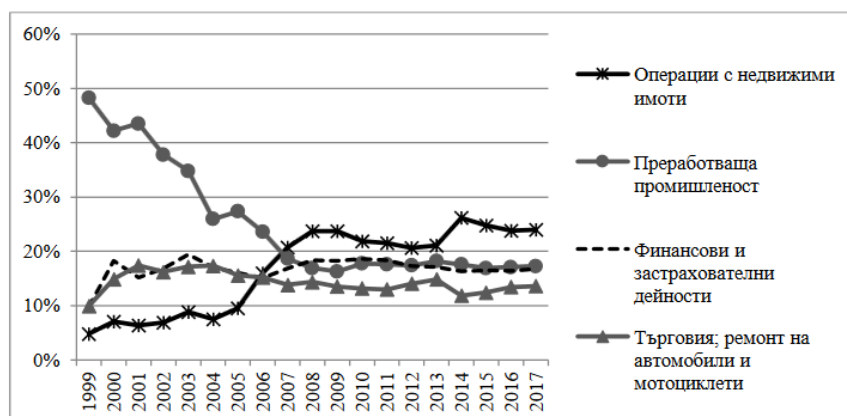
Един от най-важните компоненти на ПЧИ, който може да се разглежда като показател за намеренията на чуждестранните инвеститори, както и за реалния ефект на ПЧИ върху икономиката, е реинвестираната. Както показва Фигура 2, делът на реинвестираната печалба в общия поток на ПЧИ е нисък и се колебае значително във времето. Дори в годините на инвестиционен бум преди кризата той възлиза едва на 17 %, като по този показател през 2007 г. страната се нарежда на последно място в Централна и Източна Европа.

След настъпването на глобалната криза, в продължение на пет години реинвестираната печалба в страната приема отрицателни стойности. Това е показател, че или филиалите работят на загуба, или изплатените на прекия инвеститор дивиденди надхвърлят отчетения през съответната година доход. Неблагоприятна е и тенденцията в последните две години от разглеждания период, през които се наблюдава значителен спад в реинвестираната печалба (от 1065,1 млн. евро през 2016 г. на 128,9 млн. евро през 2017 г.). За сметка на това, съществено нарастват капиталовложенията под формата на дългови инструменти (друг капитал), които обаче са показател за краткосрочни инвестиционни интереси. Същевременно дяловият капитал, който по принцип се асоциира с дългосрочни инвестиционни планове, остава на ниско равнище в целия следкризисен период, като през последните три години се наблюдава значителен спад (до 187,5 млн. евро през 2017 г.). Описаните тенденции загатват за недостатъчно силен дългосрочен интерес от страна на чуждестранните инвеститори.

Фигура 2. Поток на ПЧИ по вид инвестиция (млн. евро)
 Източник: БНБ

Въпреки намалелия поток на ПЧИ след кризата, натрупаният запас е значителен (47, 8 млрд. дол.) и през 2018 г. възлиза на 84 % от БВП (вж. Фигура 1), което свидетелства за висока степен на проникване на ПЧИ в националната икономика. За оценка на потенциала на ПЧИ да генерират ползи за приемащата страна от съществено значение са техните качествени характеристики, свързани най-вече с отрасловата им структура и регионалното разпределение.

Фигура 3. Относителен дял на ПЧИ във водещи отрасли (% от общия запас на ПЧИ)

Източник: собствени изчисления по данни на БНБ

От Фигура 3 прави впечатление, че в годините преди кризата, особено в периода на инвестиционен бум, драстично нараства дялът на запаса на ПЧИ в операциите с недвижими имоти, голяма част от които имат спекулативен характер. От едва 4,7 % през 1999 г. техният дял в общия запас на ПЧИ нараства на 23,8 % през 2009 г. След много слаб спад в следващите години, през 2017 г. дялът на ПЧИ в „Операции с недвижими имоти“ възвръща предкризисното си ниво (24 %) и заема първо място в отрасловата структура на запаса на ПЧИ.

Противоположна е тенденцията по отношение на динамиката на дела на запаса на ПЧИ в преработващата промишленост, който бележи значителен спад в периода 1999-2009 г. (от 48,3 % на 16,3 %). В следващите

години делът на запаса на ПЧИ в този отрасъл е стабилен и към 2017 г. възлиза на 17,3 %, с което се нарежда на второ място след „Операции с недвижими имоти“. Въпреки това обаче ПЧИ в преработващата промишленост продължават да са концентрирани предимно в нискотехнологични и средно нискотехнологични производства - по данни на НСИ за 2017 г. 67 % от ПЧИ в този сектор са съсредоточени в икономически дейности като производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия, мебели, дървен материал, текстил, облекло, кожи и обувки, метали и метални изделия; производство на изделия от каучук, пластмаси и други неметални минерални суровини.

Като неблагоприятно поради своята висока степен на неравномерност се оценява и регионалното разпределение на ПЧИ в страната. Както показва Таблица 1, през 2017 г. половината от запаса на ПЧИ в нефинансовия сектор е концентриран в столицата, а на шестте най-привлекателни за чуждите инвеститори области се пада 83 % от общия запас на ПЧИ. Освен това, след 2000 г. техният общ дял нараства, като за 17 години отбелязва повишение с осем процентни пункта. Това означава, че неравномерността в регионалното разпределение на ПЧИ нараства във времето, което от своя страна загатва за неравномерно разпределение и на ефектите от тях.

Таблица 1. Области с най-голям дял в запаса на ПЧИ в нефинансовия сектор

Област	2000	2017
София (столица)	50%	50%
Варна	9%	8%
Пловдив	2%	8%
София	11%	6%
Стара Загора	2%	4%
Бургас	2%	8%
Общо	75%	83%

Източник: собствени изчисления по данни на НСИ

На база на изложените по-горе данни може да се обобщи, че навлизането на ПЧИ в българската икономика по време на прехода се забавя значително, като най-голям обем ПЧИ е привлечен едва в периода 2003-2007 г.

2. Особенности на законодателството в областта на ПЧИ в България в периода 1990-2018 г.

Очакванията за потенциалните ползи от вноса на ПЧИ в българската икономика са в основата на предприетите правителствени политики за привличане и насърчаване на ПЧИ още в началото на 90-те години. В този период се правят стъпки за въвеждане на свързани с ПЧИ законодателство и институции, постепенно либерализиране на търговските и инвестиционните режими и създаване на благоприятни условия за привличане на чужди капитали въпреки вътрешните проблеми и външните шокове, с които страната се сблъсква по време на прехода.

Първият Закон за чуждестранните инвестиции е приет от Народното събрание през 1991 г. През 1992 г. той е заменен от нов Закон за стопанската

дейност на чуждестранните лица и за закрила на чуждестранните инвестиции. На база на него, през 1995 г. е създадена Агенция за чуждестранни инвестиции, която е държавен орган към Министерския съвет и има за основна цел провеждане на политиката по отношение на ПЧИ. През следващите години са правени чести промени в съдържанието и наименованието на закона.

На база на съществуващата нормативната уредба относно ПЧИ в началния етап на пазарна трансформация, може да се заключи, че в този период страната прилага един от най-либералните режими относно ПЧИ - еднакво третиране на чуждестранните и националните инвеститори, няма ограничения относно размера на чуждестранното участие, начина на проникване, дейността и репатрирането на печалбите, а с допълненията в закона от 1996 г. се прилагат и фискални стимули под формата на освобождаване от данък върху добавената стойност, мита и такси на направени непарични вноски (внесени в страната машини, съоръжения, технологично оборудване, патенти и др.). Едва през 1997 г. в Закона за чуждестранните инвестиции за пръв път се уреждат условията за осъществяване на приоритетни инвестиционни проекти, към които са поставени изисквания относно размера на инвестицията (над 5 млн. щатски долара), създадената заетост (над 100 нови работни места) и района на инвестиране (райони с висока безработица, надвишаваща средната за страната). Насърчителните мерки спрямо тези проекти включват допълнителни фискални стимули, осигуряване на институционална подкрепа, както и предоставяне на ограничени вещни права върху недвижим имот с оглед реализацията на проекта.

Последната промяна в наименованието на закона е от 2004 г., когато е приет новият Закон за насърчаване на инвестициите. Основна негова цел е да предостави условия за насърчаване на инвестициите в страната, независимо от националността на инвеститора. С въвеждане на закона от 2004г., Агенцията за чуждестранни инвестиции се преименува на Българска агенция за инвестиции (БАИ). Новост в този закон е определянето на три класа инвестиции според техния размер: първи, втори и трети клас. Инвеститорите, получили сертификат за клас инвестиция получават съкратено административно обслужване от централните и териториалните органи на изпълнителната власт и органите на местното самоуправление, както и информационно обслужване от БАИ.

По-съществени структурни и съдържателни промени в законодателството относно ПЧИ настъпват едва през 2007 г., когато са направени допълнения и изменения в закона. В тази версия на закона за пръв път са посочени конкретни негови цели, които са обвързани с общите цели на икономическото развитие на страната. Основните целите на закона са: 1. повишаване на конкурентоспособността на българската икономика чрез нарастване на инвестициите за технологично развитие в производства и услуги с висока добавена стойност при спазване принципите на устойчивото развитие; 2. подобряване на инвестиционния климат и преодоляване на регионалните различия в икономическото развитие; 3. създаване на нови и високотехнологични работни места.

С измененията и допълненията в закона през 2009 г. над два пъти са намалени границите за размера на инвестициите спрямо определените през

2007 г. прагове за сертифициране (от 70 млн. лв. на 32 млн. лв. за клас А и от 40 млн. лв. на 16 млн. лв. за клас Б). Също така се удължава периодът, в който следва да се поддържа създадената заетост, като освен това той се диференцира според големината на предприятието. В тази версия на закона се създава и нова глава, която урежда подробно изискванията към приоритетните инвестиционни проекти, както и мерките, с които те се насърчават.

С промените през 2013 г. се добавят нови икономически дейности от сектора на услугите за издаване на сертификат за инвестиции от клас А и Б. С цел стимулиране на инвестициите до три пъти са намалени някои от праговете за издаване на сертификати за класовете инвестиции. Например за икономическите дейности от индустриалния сектор минималните размери на инвестициите са намалени на 10 млн. лв. за клас А и на 5 млн. лв. за клас Б, а за сектора на услугите – на 3 млн. лв. за клас А и на 1,5 млн. лв. за клас Б. Намалени са също така праговете за минималните размери на инвестициите във високотехнологични дейности от индустриалния сектор (4 млн. лв. за клас А и 2 млн. лв. за клас Б), както и за инвестициите във високотехнологични дейности от сектора на услугите (2 млн. лв. за клас А и 1 млн. лв. за клас Б). С оглед преодоляване на регионалните дисбаланси са редуцирани минималните размери на инвестициите, когато те се осъществяват в общини с безработица, равна или по-висока от средната в страната (4 млн. лв. за клас А и 2 млн. лв. за клас Б). Описаните промени определят условията за насърчаване на инвестициите и към 2018 г.

Проследяването на измененията в нормативната уредба в областта на ПЧИ дава основание да се направят следните изводи:

Първо, още в самото начало на прехода към пазарна икономика в България е поет либерален курс в политиката спрямо ПЧИ. Същевременно обаче, липсата на целенасоченост и твърде разширеното приложно поле на законодателството в тази област говорят за отсъствие на селективен подход на политиката спрямо ПЧИ в този период. Очевидно тя се основава преди всичко на абстрактни теоретични предположения за потенциалните ползи, които този тип инвестиции биха могли да генерират за националната икономика.

Второ, с течение на времето се извършват промени в законодателството в областта на ПЧИ, които му придават по-голяма целенасоченост, прецизират изискванията към инвестициите и разширяват прилаганите спрямо тях насърчителни мерки. Същевременно обаче, по-детайлното проследяване на тези промени на фона на динамиката и отрасловата структура на ПЧИ дава основание да се твърди, че измененията в нормативната уредба спрямо ПЧИ се осъществяват със значително закъснение. В периода на реално натрупване на ПЧИ (1997-2004 г.) все още действат старите версии на закона в областта на инвестициите. Доколкото съществените промени в законодателството спрямо ПЧИ настъпват едва през 2007 г., може да се твърди, че липсата на целенасоченост и селективност бележат правната рамка и в по-голямата част от следващия период на инвестиционен бум, който е преди всичко спекулативен (2005-2008 г.).

Заклучение

Възприемането на ПЧИ като важен фактор за икономическото развитие на България предопределя установяването на либерален режим спрямо чуждите инвеститори още в началото на 90-те години. Ако в този период усилията за насърчаване на ПЧИ не постигат желаните цели поради макроикономическата и политическа нестабилност в страната, то след 1997 г. политиката в областта на ПЧИ потенциално има много по-голяма възможност да влияе върху привличането на чужди инвеститори и оттук върху националното икономическо развитие. Прегледът на промените в свързаното с ПЧИ законодателство обаче показва, че в периода на интензивно навлизане на ПЧИ преди кризата, в политиката в тази област липсва достатъчно целенасоченост, селективност, своевременно и адекватно отразяване на вече осезаемото присъствие на чуждите инвеститори. Заложените преди всичко количествени цели по отношение на вноса на ПЧИ в този период обясняват и неблагоприятното отраслово и регионално разпределение на натрупания запас на ПЧИ. Тези проблеми, в комбинация с изключително ниските нива на ПЧИ в следкризисния период, с времето водят до известно преосмисляне на политиката спрямо ПЧИ. В последните няколко години се наблюдават опити за възприемане на секторен и регионален подход, които макар и да идват със закъснение следва да се отчетат като стъпка в правилната посока.

Използвани източници

- Ганчев, Д. (2010). Преките чуждестранни инвестиции за периода 1992-2008 г. – изводи и нови предизвикателства. Икономически алтернативи, 2,40 –56.
- Колев, К. (2012). Глобализация, транснационални корпорации и регионално развитие. Стено, Варна.
- Манев, М. (2016). Косвени ефекти от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни части в България. Известия, 60(4),459-476.
- Младенова, З. (2006). Преките чуждестранни инвестиции в българската икономика: въпроси на оценката. Известия, 3, 35-46.
- Младенова, З. (2007). От статистика на ПЧИ към измерване дейността на предприятията под чуждестранен контрол. Статистика, 3, 31-48.

ВЛИЯНИЕ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗА ОТ 2008 ГОДИНА ВЪРХУ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ

Тунай Зюнеб Гафуров

докторант, докторска програма „Световно стопанство и МИО“

Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Въведение

Развитието на технологиите в дейността на европейския и световен бизнес издига преките чуждестранни инвестиции като една от основните форми на външноикономическите отношения, които позволяват финансирането на икономиките. Това прави преките чуждестранни инвестиции особено привлекателни за редица държави, особено когато ефектите им върху приемащата икономика обуславят постигането на две главни цели на икономическата политика на държавата: повишаване на инвестициите в икономиката и разширяване на възможностите за финансиране.

Преките чуждестранни инвестиции навлизат в различни сектори на икономиката, в различни производства, с различна добавена стойност и различен инвестиционен хоризонт. Така, че съответно, приносът им за растежа е различен.

Целта на изследването е да се представят част от същностните характеристики на преките чуждестранни инвестиции и тяхната практическа приложимост.

1. Инвестиции – същност

Правилното и успешно управление на парите е в основата на вечния стремеж към увеличаване на богатството и благосъстоянието. Механизмът, чрез който се осъществява движението на капиталите между основните икономически агенти и се обуславя растежът на измереното с тях богатство, се нарича инвестиции. Величко Адамов определя инвестициите като универсален инструмент за насочване на спестяванията на икономическите агенти към активности, които имат процент на възвръщаемост равен или по-висок от пазарният лихвен процент. (Адамов, В., Проданов, Ст., 2013) Пламен Орешарски дефинира мотивацията за инвестиране със стремежа за придобиване на повече консумативни блага в бъдеще в сравнение с възможностите за потребление днес. За целта е необходимо да бъде преодоляна естествената текуща консумативна нагласа поради оптимистичните очаквания за повишаване на бъдещето благосъстояние. (Орешарски, Анализ и управление на инвестициите, 1997)

Реалният и финансовият сектор на икономиката могат да специфицират инвестициите в различни направления. Икономическите инвестиции могат да бъдат разгледани като инвестиции в активи, с които се произвеждат стоки или услуги с цел реализирането на печалба, която е съотносима с поетия риск. Тъй като те предполагат придобиването на реални активи като техническо оборудване, сгради, земя, квалификация на персонала и др. този вид инвестиции често се наричат още реални инвестиции. Финансовата инвестиция от друга страна е покупката на актив

под формата на ценна книга, която ще донесе печалба на инвеститора. За разлика от предприемача, инвеститорът в този случай няма възможност за пряк контрол над активите, като той поема целия риск, който предполага подобна сделка и се стреми да максимизира печалбата си. При финансовата инвестиция може да не се създават нови производствени активи, като тези типични за икономическата инвестиция. (Адамов, 2013)

Инвестиции извършва, както частният, така и публичният сектор. Обхватът на необходимата икономическа информация, която да позволи извършването на адекватна финансова информация, която да позволи извършването на адекватна финансова оценка за реализируемостта на инвестиционните решения е доста широк. Пламен Орешарски включва сред по-значимите финансови параметри обема на планираните инвестиционни разходи, остатъчните стойности, амортизацията на дълготрайните активи, текущите оперативни и финансови приходи и разходи и капиталовата структура на инвестиционния проект. (Орешарски, Анализ и управление на инвестициите, 1997)

2. Определение за преки чуждестранни инвестиции

Преките чуждестранни инвестиции започват да се утвърждават като основен елемент на международните икономически отношения през 60-те години на ХХ век. В началото икономическата наука ги разглежда като феномен, породен от глобализацията. На съвременен етап от своето развитие, преките чуждестранни инвестиции заемат основна роля в световната икономика и политика. Във връзка с това икономическата наука представя и дискутира модели и концепции за влиянието им, като систематично ги разделя на две основни групи: макроикономически модели и модели, породени от дейността на международните корпорации. Предвид динамиката на световните процеси, моделите еволюират във времето. Фундаментът, който се опитват да обяснят, са причините и същността на преките чуждестранни инвестиции, мотивацията и поведението на традиционните корпорации, характерът и целите на инвестиционната дейност в световен план. Доказано е влиянието на преките чуждестранни инвестиции в икономическия, социалния и политическия живот, както при страните износителки, така и при тези, които внасят капиталите.

Преките чуждестранни инвестиции притежават потенциал за засилване на икономическия растеж. Огромна част от научната литература, която отразява дейността на транснационалните корпорации и влиянието на преките чуждестранни инвестиции, разглежда проблемите, свързани с производителност, заетост, безработица, икономически растеж в приемащите инвестиции страни.

Взаимодействието преки чуждестранни инвестиции – вътрешни инвестиции започва да се дискутира интензивно след 2000-та година. Изследванията по темата са особено актуални при развиващи се и трансформиращи икономики, като голяма част от тях притежават противоречиви констатации. (Капитанов К., 2016)

Преките чуждестранни инвестиции се определят като *„инвестиции, създаващи дългосрочни взаимоотношения и отразяващи траен интерес и контрол на единица, резидент на една икономика (чуждестранен пряк инвеститор или предприятие майка), в предприятие, резидент на*

икономика, различна от тази на чуждестранния пряк инвеститор (предприятие, създадено с преки инвестиции или дъщерно предприятие). Пряка чуждестранна инвестиция може да бъде предприета от физическо или юридическо лице. Инвестицията може да бъде чрез закупуването на съществуващо или построяване на ново предприятие. Инвеститорът има права на собственик и участва в управлението и контрола над дейността на предприятието.“ (World Investment Report, 2001)

Преките чуждестранни инвестиции се извършват чрез купуването на акции или чрез построяване на нови предприятия „на зелено“. Разграничават се т. нар. Асоциирани (съпътстващи) преки чуждестранни инвестиции, предприети от доставчици на междинни продукти (полуфабрикати, детайли) или дистрибутори на крайния продукт. Това е в случаите когато няма локални производители на такива продукти или те не задоволяват изискванията. Среща се често при автомобилостроенето.

Към преките чуждестранни инвестиции се отнасят и инвестициите под формата на сливане и придобиване (поглъщане), които имат значителен дял. Въпреки, че обикновено те не са свързани със създаване на нови предприятия, поради големите суми, които се трансферират (над 10% от стойността на пакета акции), се считат за преки инвестиции. По същество, по този начин се извършват организационно-структурни промени и прегрупиране на капиталите. Целите най-често са свързани с разпределение на пазари, ограничаване на конкуренцията и засилване на конкурентоспособността, създаване и използване на технологични новости. Предимства на сливането и придобиването за инвеститорите са бързото им осъществяване и достъпът до фирмени активи, които те дават. По-бързо, в сравнение с другите форми на преки инвестиции, се заема господстващо положение на пазара, което носи финансови изгоди.

Съгласно икономическата литература, привличането на преки чуждестранни инвестиции в определена държава или регион в света, зависи от технологични и традиционни фактори – детерминанти като размер на пазара, данъчно облагане на предприятията, равнище на работните заплати, развитие на приватизационния процес и др. Те влияят на технологичния трансфер, който може да подобри производствената структура, респективно и икономическия растеж, и заетостта.

3. Преки чуждестранни инвестиции в България след икономическата криза от 2008 година

Обикновено, когато се разглеждат преките чуждестранни инвестиции от макроикономическа гледна точка – като фактор за икономически растеж, те се изучават като хомогенна група. Не се отделя в необходимата степен внимание на факта, че преките чуждестранни инвестиции навлизат в различни сектори на икономиката, в различни производства, с различна добавена стойност и с различен инвестиционен хоризонт. И, че съответно и приносът им за растежа е различен. Факт е, че преките чуждестранни инвестиции не са тъждествени дори и само защото, при равни други условия, очакваната възвръщаемост като цена за поетия риск е величина, зависеща от склонността на инвеститора да поема риск. Така се губи важна информация за способността на националната икономика да управлява процеса на привличане на преки чуждестранни

инвестиции с цел развитието си. За да се ориентираме в проблема, ще разгледаме статистическите данни за потоците входящи преки чуждестранни инвестиции като абсолютни суми. Така ще добием представа за отраслите, формиращи висока добавена стойност, от гледна точка на чуждестранните инвеститори. Това ще ни помогне да разберем мотивите им за инвестиране, а отгук и начините за усъвършенстване на инвестиционната политика и политиката на привличане на чужди инвестиции на страната ни.

Таблица 1. Нетни потоци от преки чуждестранни инвестиции в България за периода 2007 – 2012 г. в млн. евро

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ПЧИ поток	9051,8	6727,8	2436,9	1151,2	1330,2	1480,6
Изменения спрямо предходната година	45,5%	-25,7%	-63,8%	-52,8%	15,5%	11,3%
Абсолютно изменение	2830,2	-2324	-4290,9	-1285,7	179	150

Източник: БНБ

Между 2007 и 2010 година се регистрира непрекъснат спад в привлечените чужди инвестиции. Достигнатият минимум от 1152,2 млн. евро като стойност е близка до привлечените инвестиции през далечната 2000 година, или около 8 пъти по-ниско в сравнение с рекордната 2007 година. Въпреки че през 2008 година инвестициите спадат с 25,7%, то привлечените преки чуждестранни инвестиции от 6727,8 млн. евро говорят за една много силна година (на второ място след 2007 година). Според представените данни, реално кризата дава своето отражение от 2009 година насам. Регистриран е последователен спад на нетните преки чуждестранни инвестиционни потоци от 63,8% (-4290,9 млн. евро) и 52,8% (-1285,7 млн. евро), като през следващите години нивата се заковават на незадоволителните стойност от 1150 – 1480 млн. евро.

Ако разгледаме нетните потоци от преки чуждестранни инвестиции, по съставните им части ще видим, че най-голямата част в тяхната структура заема статията дялов капитал. Докато предкризисните нива на този показател се колебаят между 50-60%, то с навлизането на кризата и свиването на входящите потоци от преки чуждестранни инвестиции, дяловият капитал достига нива от над 80%. За 2010 година делът превишава 100, тъй като по статия реинвестирана печалба има отрицателен поток от 445,7 млн. евро, а подстатия друг капитал се намалява с 7,8 млн. евро. От 2008 година насам се наблюдава сериозно репатриране на печалбите от страна на транснационалните корпорации, инвестирани в България. Сумарно за тези пет години са изнесени 940,4 млн. евро, което от една страна може да се дължи на „узряване“ на направените инвестиции и нормалния процес на тяхното изтегляне. От друга страна, световната криза доведе до затрудненото финансово състояние на редица транснационални корпорации, водейки ги до политики на оцеляване и преструктуриране. (Манев М., 2016)

Фигура 1. Размер и динамика на преките чуждестранни инвестиции за периода 2007 – 2012 година
Източник: БНБ

Преките чуждестранни инвестиции намаляват 10 пъти в абсолютна стойност и 14 пъти като процент от Брутният вътрешен продукт за десет години (от 2007 до 2017 година), показват данни на Българската стопанска камара. От 17,7 млрд. лв през 2007 година преките чуждестранни инвестиции спадат на 1,8 млрд. лв през 2017 година, а като процент от Брутният вътрешен продукт от 28% през 2007 година намаляват до 2% през 2017 година.

Водещ инвеститор през 2017 година е Холандия (885 млн. евро), следвана от Германия и Швейцария – с около 130 млн. евро всяка. С добри позиции са и съседните ни страни – Турция и Гърция – с по около 80 млн. евро всяка. Нестабилната икономическа ситуация в Турция и спадът на турската лира могат да доведат до допълнително нарастване на турските инвестиции в България.

Заклучение

Привличането на чуждестранни инвестиции в България е резултат от икономическото развитие на икономиката и наличието на рентабилни инвестиционни възможности. Факторът за икономически растеж не са паричните потоци от преки чуждестранни инвестиции, които увеличават Брутният вътрешен продукт в страната, а натрупването и създаването на капитал – физически, човешки и институционален, който обуславя увеличението на производителността на труда.

Използвани източници (References)

- Адамов, В., Проданов, Ст. (2013). *Инвестиции*. Свищов.
- Дамянов, А. М. (2009). *Международен бизнес*. В. Търново: Фабер.
- Дяков, А. (5 Март 2020 г.). *Какво представлява инвестицията?* Извлечено от <https://aleksandardyakov.com/>:
<https://aleksandardyakov.com/investiciya/>
- Капитанов, К. (2016). Взадействието "Преки чуждестранни инвестиции - вътрешни инвестиции" - аналитични подходи. *Електронно списание "Икономика и компютърна наука"*, 67-68.
- Манев, М. (2016). *Влияние на световната икономическа криза върху размера и отрасловата структура на ПЧИ в България*. Варна.
- Орешарски, П. (1997). *Анализ и управление на инвестициите*. София.
- Стойков, И., & Момчев, С. (2015). *Международна икономически отношения*. Свищов: Фабер.

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

МЕЖДУНАРОДНИ ФИНАНСИ

THEMATIC SECTION

INTERNATIONAL FINANCE

THE FUTURE OF RETAIL BANKING: THE DIGITAL TRANSFORMATION OF THE BANKING INDUSTRY

Irina Sargsyan

**Master's student in Business management and marketing
Russian-Armenian University, Armenia**

An Erasmus + student at D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov

Introduction

The world is developing at an exponential pace and the bank's customers have new needs and new expectations. In this situation, the task of finding innovative ways of transforming existing business models of all types of credit organizations, primarily commercial (retail) banks, becomes urgent, due to their special socio-economic importance for the economy of any state and society as a whole. The best solution for commercial banks should be the active introduction of innovations and information technologies in their operating models, which will automate processes, increase overall efficiency, reduce costs, while not only preserving, but also significantly improving the quality of customer service, their overall satisfaction and loyalty to the bank, which in turn will contribute to the growth of market share and the overall development of the business. Currently, traditional banks are forced to transform into digital banks due to technological, economic and behavioral changes in the world, as well as due to the emergence of Fintech companies and large technical competitors that are forcing banks to transform.

At present, a unified, universal approach to the transformation of business models of commercial banks has not yet been developed, detailing the necessary steps and actions that banks must take to become market leaders in the "era of digitalization." That is why these issues are extremely relevant and are of interest not only to banking specialists, but also to representatives of state regulatory bodies of financial organizations, private investors and international consulting companies.

The Basics of Transforming Traditional Banks into Digital

Changes in consumer preferences and competitive pressures on traditional banks are accelerating the transition to a faster transformation to digital banking. The customers spend most of their daily banking business on the Internet, making online deposits, mobile transfers and electronic payment of bills through online banking. According to industry analysts, traditional banks are increasingly transferring routine banking tasks, such as account balances, payments on bills and transferring funds to digital channels. This allows them to optimize back office functions and branch operations, which has a positive effect on their work.

Digital experience is becoming the basis of competition. Traditional banks now realize that they need to accelerate their digital transformation programs. This means that the transformation of traditional banks is not a choice, but a condition for the survival of a traditional bank, because digital banks have become a new trend in the banking industry in both developing and developed countries. Equally, digital banking is also considered the ideal solution to help radically

improve the quality of customer service, usually associated with traditional financial institutions.

Digital banking means the complete digitization of banks and their activities, programs and functions. This is not only the digitization of services and products - the interface (front-end) that customers see, but also the automation of processes (back-end). This means that digital banks rely on artificial intelligence to automate internal operations, such as administrative tasks and data processing, which, in turn, reduces the burden on employees to perform everyday tasks. Digital banking relies on big data, analytics and uses all new technologies to improve the quality of customer service. There are hundreds of banking functions (risk management, product development, marketing and etc.), which must also be digitized so that the bank is truly considered as digital. At its core, digital banking basically involves the use of technology to provide banking products. The transition to digital technology involves the use of the latest technology at all functional levels and on all service delivery platforms.

Major Emerging Challenges to Transformation

On the way of transforming traditional banks into digital banks, there are some problems and challenges that banks face. The two most difficult challenges that banks face during their transformation in the field of digital banking operations are outdated technologies and problems of system integration. It is precisely the difficulties with introducing the latest technologies and solutions that experts call the main problems for the financial services industry. These issues are intertwined with the problem of time and costs required for implementation. The next problem is the culture and structure of the organization. The financial services industry has some old traditions, many processes, organizational structures and results were created decades ago, when the industry was relatively much simpler. It is clear that hereditary cultures must undergo significant evolution in order to facilitate the ongoing digital transformation. The other problems include the cybersecurity problem in the banking sector (fraud detection and security issues are a big and costly problem for the banking industry) and the task of maximizing bank efficiency in order to remain competitive in an increasingly saturated market.

Ways of Transformation and General Recommendations for the Formation of a New Digital Bank

Switching to a digital environment means more than just having a trendy website or application. For a digital bank is crucial to improve customer relationships and ensuring viability. The digital transformation of banks requires an integrated approach based on the development and application of a digital strategy. Digital transformation covers all aspects of conducting financial and credit activities, including bank management mechanisms, so the digital transformation of the banking sector should be coordinated with other development strategies in order to develop solutions that help to achieve maximum business efficiency.

The digital strategy should be aimed at solving four main problems: the introduction of digital technologies, the transformation of the process of creating the cost of services, the financial aspect of digitalization, as well as changing the organizational structure. For the successful implementation of the digital strategy,

coordination of the above development areas is required, which largely depends on the operating model of the bank. There is no single operational model suitable for all banks, therefore, they will vary depending on the maturity of the bank, its structure and the services provided when implementing the digital strategy.

For the successful implementation of the strategic objectives set, banks within the framework of the transformation program, regardless of their current and target business models, must follow the appropriate steps: 1. Carefully study and analyze current trends and the main “driving forces” in the retail banking market; 2. Identify and clearly articulate the main strategic goals and objectives that should be achieved in the medium and long term; 3. Conduct a comparative analysis of the current and target business models and identify the main “gaps” (Fit / Gap analysis) in all aspects of the bank’s operating model, including business processes and technologies, organizational structure, management model and staff, marketing and sales strategy, distribution / sales channel management strategy, organization management (corporate strategy); 4. Develop a detailed “roadmap” for the implementation of the target business model; 5. Form a project team, approve the list of members of the Steering Committee; 6. Develop a system for evaluating the effectiveness of the project and its results (project KPI); 7. To appoint those responsible for change management, communication and overall monitoring and control of the project progress (PMO and Change Management team).

Any commercial bank, under the influence of many internal and external factors can develop its own, unique development concept. The only thing that can not be doubted is the need for immediate changes with only one goal - to “survive” in the new, constantly challenging world of finance.

Conclusion

Nowadays the banks want to make the price of their company rise in the global market using innovations in the banking sector. Customers spend a lot of time on roads, in traffic jams, in line and they need automation to save their time. They need innovation, with the help of which they can pay their credit, make transfers and other banking operations with the click of a button on their phone or with one call to the bank. New services will interest customers and facilitate work, while banks will be able to reduce their costs by cutting employees and closing branches.

Strong competition is one of the key characteristics of the modern market. Under such circumstances, organizations will strive not only to attract new customers, but also to retain existing customers and develop relationships with them. For development, banks must become digital and effectively collaborate with new, innovative partners.

After analyzing the banking sector, it becomes noticeable that in recent years, banks that effectively use information technology are ahead of their competitors and are distinguished by their convenience and accessibility for customers. From the work we can conclude that work on innovations is necessary for all banks, making many services available online. Despite the fact that IT companies are developing and are ready to offer new services, it is imperative that banks respond to changes on time and agree to introduce new technologies. Banks should rethink their activities and adopt new approaches if they want to remain relevant and competitive.

References

- Caicedo Diego (2019, April 05). The Types of Digital Banks and What They Mean For Business, business.com writer. Retrieved from <https://www.business.com/articles/types-digital-banks/>
- Phaneuf Alicia (2019, September 12). The disruptive digital trends transforming banking services in 2020. Business Insider. Retrieved from <https://www.businessinsider.com/digital-banking>
- Olanrewaju Tunde (2014, July). The rise of the digital bank, McKinsey & Company. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/business-functions/mckinsey-digital/our-insights/the-rise-of-the-digital-bank>
- Fromhart Steve, Srinivas Val, Goradia Urval (2017, September 06). Serving Millennials and the digital customers of tomorrow, Deloitte Insights. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/financial-services/improving-account-opening-process-in-retail-banking.html>
- Kamal A Munir, Mudassir Hamza (2019, September 27). Traditional banks are struggling to stave off the fintech revolution. Retrieved from <https://theconversation.com/traditional-banks-are-struggling-to-stave-off-the-fintech-revolution-124201>

МЕЖДУНАРОДНИ ПОЛИТИКИ В ОБЛАСТТА НА ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ

Румяна Цветанова Витнъова
докторант, докторска програма „Финанси, парично обръщение,
кредит и застраховка (Финанси)“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Въведение

Финансовата грамотност се определя като ключова житейска компетентност в съвременния свят, защото до голяма степен обуславя качеството и удовлетвореността от живота на всеки индивид. Темата за финансовата грамотност е особено актуална в днешно време, когато са нужни нови умения за управление на парите в условия на по-висока непредвидимост, увеличена лична отговорност за собственото благосъстояние и то в по-комплексна нестабилна финансова среда, все по-голям натиск за потребление и увеличаващи се по сложност и многообразие финансови продукти. Затова подходящи интервенции за повишаване на финансовите компетентности на хората са крайно необходими.

От тази гледна точка инициативите в областта на финансовата грамотност се приемат като инвестиция за формиране на човешки капитал. „Основното намерение на процесите по формиране на човешкия капитал в национален мащаб е постигането на едно подобрене, в качеството на съвкупната популация, което подобрене в паричен смисъл, води и до повишаване на производствените възможности на обществото и икономиката като цяло.“ (Захариев, 2012)

Именно затова **целта** на настоящата разработка е да изследва интервенциите в посока подобряване нивото на финансовата грамотност на потребителите на финансови услуги като интегрална част от мащабните финансови реформи на глобално ниво. В проучването са разгледани мерките, които се предприемат както на ниво ЕС, така и в рамките на международни организации като Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и Световната банка.

1. Анализ на политиките на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР)

Сравнителният анализ на най-добрите международни и европейски практики в областта на финансовата грамотност извежда водеща роля на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие. (табл. 1)

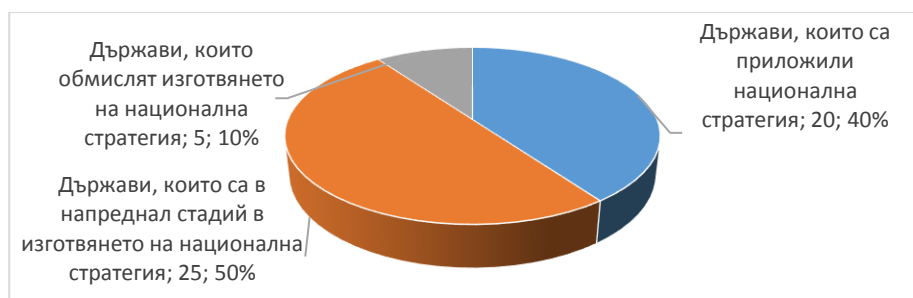
Два са основните начини за осигуряване на сигурност на потребителите на финансови услуги в глобален мащаб: регулация и финансово обучение. Според проучените политики, ОИСР залага основно на мерки в посока финансово обучение и финансово образование.

За първи път правителствата, членуващи в ОИСР официално признават значението на финансовата грамотност в глобален мащаб със стартирането през 2002 г. на всеобхватен проект. Съпоставяйки мерките на другите две изследвани организации, това на практика се оказва първата

глобална инициатива в областта на финансовата грамотност. През 2008 г. този проект допълнително е развит чрез създаване на Международна мрежа на ОИСР по финансово образование (INFE). Целта ѝ е да събира данни във връзка с финансовата грамотност, да изготвя аналитични и сравнителни доклади, изследвания и политически инструменти.

През годините са създадени и Международен портал за финансово образование, Принципи на високо равнище относно националните стратегии за финансово образование, периодични доклади за всички инициативи и проекти на ОИСР.

С основен акцент финансово обучение, ОИСР и INFE подпомагат създателите на политики и публичните власти да разработват и прилагат национални стратегии за финансово образование и индивидуални програми за финансово образование, като същевременно предлагат иновативни методи за повишаване на финансовата грамотност сред населението на страните партньори. (Международен портал за финансово образование, 2020)

Фигура 1. Национални стратегии за финансово образование

Източник: (Доклад за напредъка на основните икономики по света в приложението на национални стратегии за подобрене на финансовото образование, 2013)

Анализът на мерките на ОИСР показва, че тя не само предлага, но и намира точни начини за оценяване на съответните разработени програми.

За да прилага най-ефективните и оптимални спрямо разходите програми, организацията е изготвила множество документи, както и „Детайлизирано ръководство на ОИСР и INFE за оценяване“. Самата оценка на финансовата грамотност става ключов компонент при изработването на национална стратегия.

Затова ОИСР създава Програма за международно оценяване на учениците (PISA) през 1997 г. с която сравнява националните образователни системи чрез регулярно оценяване през 3 години на учениците на 15 - 16 годишна възраст в международно съгласувана обща рамка. Целта е да се провери доколко знанията, които се придобиват в училище, наистина служат на учениците в реалния им живот.

През 2018 година повече от половин милион ученици от 79 държави и региони участват в това оценяване. Част от тях, сред които и българските ученици, участват и в измерването на финансовата им грамотност. (Институт за изследване на образованието, 2019)

От анализа се открие важноста в политиката на ОИСР на финансовото образование в училищата, за разлика от другите изследвани организации. Още през 2005 г. в „Препоръка относно принципите и добрите практики за финансово образование“ ОИСР предлага финансовото обучение да започва възможно най-рано и да бъде включено в учебната програма, каквито са и съвременните тенденции.

А през 2012 г. и 2014 г. ОИСР и INFE предоставят практически насоки и казуси за подпомагане на създателите на политики, свързани с въвеждането на финансово образование в училищата, както и сравнителен анализ на съществуващите образователни рамки чрез „Насоки за финансово образование в училищата“ и „Финансово образование за младежта – ролята на училищата“. ОИСР и INFE работят върху изготвянето на референтни рамки на основните познания в областта на финансовата грамотност за младежи и за възрастни. На този фон, каква е ситуацията в България?

У нас, с дейности насочени към всички възрастови групи, Министерство на финансите е координатор за България на петгодишен проект в областта на финансовата грамотност, който е стартиран през 2018 г. от ОИСР чрез INFE и МФ на Нидерландия. Целта му е предоставяне на техническа помощ в три основни направления - изследване, преглед и картографиране на степента на финансова грамотност, текущите дейности и инициативи, идентифициране на приоритетите и целевите групи. Във всички етапи на проекта ще се използват методология и стандарти на ОИСР. (Министерство на финансите, 2020)

2. Инициативи на Световната банка

Анализът на мерките на Световната банка в отговор на проблемите, които съпътстват потребителите на финансови услуги показва основно политика за регулация, отколкото финансово обучение, въпреки че се наблюдават и епизодични мерки в тази посока. През 2010 г. Световната банка стартира Глобална програма за защита на потребителите и финансовата грамотност. С нея цели да подпомогне държавите да постигнат конкретни и измерими подобрения в сферата на защитата на потребителите на финансови услуги в четири области:

- Превръщане на финансовата информация в лесна за разбиране и за сравнение, за да могат потребителите да вземат най-правилните решения.
- Подобряване на практиките в бизнеса, така че да не позволяват да се злоупотребява с потребителите на финансови услуги и да регулират посредниците, които предоставят тези услуги.
- Гарантиране възможността на потребителите да получават бързо и лесно обезщетение, в случай че техните финансови институции са направили грешка.
- Обучение на потребителите да използват финансови услуги с увереност.

При систематизиране на активностите на Световната банка в областта на защита на потребителите и финансовата грамотност се открояват:

- Диагностични прегледи. СБ извършва систематичен анализ на правните, регулаторните и институционалните рамки за защита на потребителите на финансови услуги и програмите за финансова

грамотност в конкретна държава. За разлика от ОИСР, оценяването е на базата на международния опит, събран в набор от Добри практики за защита на потребителите и финансова грамотност. Всеки финансов сектор се оценява детайлно като се сравнява с Добрите практики. Към диагностичния анализ се включва и Доклад с основните заключения за оценката и приоритетните препоръки.

- Изследвания на домакинствата (анкети). Провеждат се на национално ниво. Броят на участващите домакинства е различен в различните страни, но винаги е представителна извадка от населението. Основните критерии, по които се избират участниците са пол, възраст, социален и икономически статус, образование и местоживееене – в града или на село. В самата анкета са включени около 50 въпроса и се използва методология, основана на най-добрата международна практика за проучвания на финансовата грамотност. Целта на тези изследвания е да идентифицират уязвимите общности.
- План за действие. В Плана за действие се въвеждат препоръки за засилване на защитата на потребителите и повишаване на финансовата грамотност в приоритетните области, които са идентифицирани след Диагностичните прегледи. Планът за действие определя какви стъпки трябва да бъдат предприети, кои органи са отговорни и в какъв период действията трябва да се извършат. Планът за действие помага за изграждане на консенсус между заинтересованите страни по отношение на национална програма за защита на потребителите и финансовата грамотност чрез определяне на специфични и подробни действия.
- Изпълнение на плана за действие

Таблица 1. Сравнение между политиките в областта на финансовата грамотност на ОИСР, Световната банка и Европейския съюз

Сравнителни х-ки	ОИСР	Световната банка	Европейски съюз
Основни акценти в политиката	Финансово обучение	Регулация	Допълва дейностите на държавите-членки
Начини за осъществяване /Практически инициативи	Международна мрежа за фин. образование Международен портал за фин. образование Принципи относно националните стратегии Ръководство на ОИСР и INFE за оценяване	Глобална програма за защита на потребителите и финансовата грамотност	Самостоятелни актове 8 основни принципи, които да подпомагат заинтересованите страни
Стартиране	2002	2010	2006
Отношение към националните стратегии	Подпомагат публичните власти да прилагат национални стратегии Предлагат иновативни методи за	Диагностични прегледи Изследвания на домакинствата (анкети)	Експертна група за фин. образование Европейска база данни за финансово образование

	повишаване на фин. грамотност Програма за международно оценяване на учениците (PISA)	План за действие Изпълнение на плана за действие	Предоставяне на безплатни финансови съвети от потребителски организации Образователна платформа Consumer Classroom.
--	---	---	---

3. Политика на Европейския съюз за финансовата грамотност

Въз основа на преглед на прилаганите в ЕС програми за финансова грамотност е видно, че Европейската комисия не развива съгласувана стратегия, а основно развива инициативи за подпомагане и допълване дейностите на държавите членки в тази област.

Всъщност в рамките на ЕС важността на въпроса за финансовото образование е отбелязана още в заключенията на Съвета на ЕС по икономически и финансови въпроси през 2006 г. Европейската комисия признава значението на финансовото образование на глобално равнище и на равнището на ЕС в Бялата книга за финансови услуги (2005 - 2010 г.) и в Зелената книга за финансовите услуги на дребно на единния пазар от май 2007 г. (Вартоник, Христов, & Панайотова, 2016)

За разлика ОИСР и СБ, политиката на ЕС в областта на финансовото образование първоначално се развива чрез самостоятелни актове – препоръки, комуникета, решения, в които се очертава насоката на развитие в тази област. Но в доклада на Европейската комисия относно „Единния пазар за Европа през 21-ви век“ финансовото образование е обявено като съществен елемент с преки ползи за държавите членки. Въпреки това, финансовото образование е от компетентността на всяка държава-членка на ЕС и поради тази причина ЕК не е развива хармонизирана стратегия или определение на финансовото образование.

През 2007 г. е публикувано Съобщение на ЕК относно финансовото образование, в което са определени 8 основни принципи, които да подпомагат заинтересованите страни за предприемане на мерки и осъществяване на програми за финансово образование. В Съобщението на ЕК са обявени и четири практически инициативи, които обаче се оказват неустойчиви във времето:

- Създаване на Експертна група за финансово образование. Групата е съставена от практикуващи експерти по финансово образование, представляващи държавните и частните заинтересовани страни. За съжаление, нивото на активност на групата е ниско и ЕК прекратява дейността ѝ през 2011 г.
- Изграждане на Европейска база данни за финансово образование под формата на „електронна библиотека“ на съществуващите програми за финансово образование. Създадена е през 2009, но от 2011 г. базата данни вече не е активна.
- Разработване на онлайн инструменти за учители в рамките на проект от 2003 г. Dolceta. Идеята е да се предоставят интерактивни модули с информация за права, услуги и образователни ресурси за отговорно потребление на финансовите продукти и услуги. От

юли 2013 г. уебсайта Dolceta е затворен, като най-добрите му учебни ресурси са изцяло прехвърлени към новата образователна платформа Consumer Classroom.

- През 2012-2013 г. ЕК финансира проект за Предоставяне на безплатни финансови съвети от потребителски организации. Проектът се реализира и в България през 2012 г. при участие на представители на потребителски организации и Комисията за защита на потребителите.

Заключение

В множество страни по света финансовата грамотност е въпрос на национална политика. В този смисъл са и препоръките на ОИСР и Световната банка. В България, въпреки общественото признаване на важността на темата „финансова грамотност“ и наличието на някои институционални активности и инициативи, още не се работи в посока „национална стратегия“.

Изправени сме пред сериозен дефицит във финансовото образование. Резултатите от модул „Финансова грамотност“ на PISA 2018 не са изненада. Общият резултат на България от 432 точки е значително под средния за ОИСР от 505 т. (Петрова, 2020). На тази база се основават аналитичните заключения и препоръките за бъдещи интервенции и евентуални политики.

За устойчива промяна са нужни интеграция на усилията и мащаб на интервенцията. В тази посока трябва да работят държавните институции, образователното министерство и всички заинтересовани страни. МОН трябва да има ясен план за въвеждане на финансовото образование възможно най-рано, за качествена подготовка на учителите, осигуряване на качествени ресурси за обучение и въвеждане на иновативни модели за обучение по финансова грамотност в училищното образование в България.

Използвани източници (References)

- Вартоник, Р., Христов, Л., & Панайотова, Т. (2016). *Бяла книга на финансовата грамотност в България*. София.
- Захариев, А. (2012). *Финансово управление на човешките ресурси*. Свищов: Академично издателство "Ценов".
- Институт за изследване на образованието. (2019). *Качество и равенство в училищното образование: поглед през резултатите от PISA 2018*. София.
- Петрова, С. (Май 2020 г.). Могат ли българските деветокласници да управляват парите си? . *Институт за изследване на образованието*. Доклад за напредъка на основните икономики по света в приложението на национални стратегии за подобрене на финансовото образование. (2013). <http://www.oecd.org/finance/financial-education/advancing-national->
- Международен портал за финансово образование. (2020). <http://www.financial-education.org/home.html>.
- Министерство на финансите. (2020). <https://www.minfin.bg/bg/news/978-1>

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ МЕЖДУНАРОДЕН ТУРИЗЪМ

THEMATIC SECTION INTERNATIONAL TOURISM

ПРЕДИМСТВА НА ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИНТЕРНЕТ ПРИ РАЗВИТИЕТО НА ТУРИСТИЧЕСКИ БИЗНЕС

Емял Айджънова Мехмедова
докторант, докторска програма „Световно стопанство и МИО“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Въведение

Икономическите условия днес се характеризират с голяма динамика и активност, същото може да се каже и за различните участници в процесите, които ги създават. Свидетели сме на стремителните процеси по либерализация и глобализация на пазари, капитали, хора и света като цяло. Един от основните движещи компоненти, посочван от много автори като главна причина за генезиса и развитието на тези събития, са информационните и комуникационни технологии (ИКТ) и тяхното бурно разрастване през последните десетилетия.

Това, което се случва е навлизането на Интернет и социалните мрежи все повече в различните икономически отрасли, както и в живота на хората изобщо. Туристическият сектор, като силно зависим от информационната осигуреност, е една от най-повлияните и обвързани с тези събития бизнес сфери. От своя страна, той пък е най-бързо разрастващият се сектор през последните години и като такъв е от голямо значение за съвременната икономическа среда. Все по-голяма част от приходите на много страни се генерират именно в резултат на туристическата индустрия.

В тази връзка обект и предмет на настоящото изследване са съответно – туристическия бизнес и организацията му посредством Интернет-базирани модели. Тезата зад която застава авторът, е че интернетта и социалните мрежи повлияват силно и позитивно върху туристическия сектор. Социалните мрежи по-скоро следва да бъдат разглеждани като неизменен компонент от дейността на съвременните туристически фирми, отколкото като иновативна мярка, за по-доброто им представяне на пазара.

От горепосочените факти произтича и актуалността на разглежданата тема, като целта на тази разработка е да внесе яснота по следните три направления, явяващи се и трите ѝ основни части: обвързаността между Интернет и туристическия бизнес; конкурентоспособност на туристическите фирми, използващи Интернет в бизнеса; предимствата на социалните медии за развитието на туризма.

1. Интернет и туристическия сектор – връзки и влияние

Развитието на интернет и туризма са тясно свързани от близо четири десетилетия назад във времето. С появата на Глобалните Дистрибуционни Системи и Компютърните Системи за Резервации през 70-те години на XX век, както и Интернет в края на 90-те години, оперативните и стратегически действия в сферата на туризма се променят значително. В началото, туристическата индустрия се насочва към употребата на компютъризираните системи, с цел по-качественото усвояване на

информацията и управление на дистрибуцията. Днес, интернет се прилага на оперативно, структурно, стратегическо и маркетингово ниво, осигурявайки глобално взаимодействие между доставчици, посредници (B2B, C2C) и клиенти (B2C, B2G) в сферата на туризма (Краева, Горчева, & Божков, 2009).

В основаната на връзката между Интернет и туристическия бизнес стои информационната осигуреност. От една страна, уеб пространството осигурява огромни количества от информация, както и почти неограничени възможности за комуникация по света. От друга, туристическата индустрия, по своите характер и специфики е именно информационно базиран бизнес, от гледна точка на факта, че основната част от предлаганите туристически продукти са на практика под формата на услуги. Така например, за разлика от търговията с материални продукти, където потребителите могат да ги разгледат, докоснат, помиришат и т.н., при продажбата на туристически продукти (явяващи се предимно услуги) е необходимо да се представи възможно най-много и добре класифицирана информация относно тях. Именно уеб мрежата осигурява тази възможност посредством рекламни сайтове на туристически агенции и дестинации, хотели и места за отсядане, транспортни компании (чрез които да се осъществи пътуването до съответната дестинация) и др.

Предлаганите от мрежата възможности обаче, не се ограничават, само до предоставянето на информация относно предлаганите продукти на потребителите (Buhalis & Soo Hyun Jun, 2011). Днес туристическите компании използват мрежата още основно за:

- уеб-маркетинг (наричан още дигитален маркетинг, или е-маркетинг);
- осъществяване на самите покупко-продажбени процеси както чрез посредник, така и директно към крайния потребител;
- предоставяне на допълнителни услуги, след закупуването на съответния продукт;
- осигуряване на жизнено важната за всеки бизнес днес, обратна връзка чрез онлайн анкети, потребителски форуми и др.

Както се вижда от посоченото по-горе, съществува ясно изразена обвързаност и влияние по посока от Интернет, към международния туризъм. Влиянието може да бъде определено като позитивно, тъй като емпиричните данни (на които ще бъде отделено повече внимание в третата част на разработката) в тази насока показват, че с нарастването на употребата на Интернет и уеб-базираните бизнес модели, нараства и туристическия сектор.

Разбира се, съществуват и частни случаи в туристическия бизнес, където може да се забележи негативно влияние в резултат на употребата на Интернет. Например по отношение на дискутираният от различни автори и бизнесмени проблем, за това „ще „изяде“ ли Интернет бизнеса на тур операторите“, където твърденията са, че е-туризма изземвайки функциите на тур операторите (опериращи офлайн), ги измества от пазара. Този негативен ефект обаче се отразява само в частност на представителите на този тип дейност от туристическия бизнес и съответно не следва да се говори за отрицателно влияние върху цялата индустрия. Напротив, тенденцията през последните години е към все по- голямо развитие на е-

туризма и в резултат от това увеличаване на пазарите и оптимизиране на бизнеса.

2. Предимства на туристическите фирми, използващи Интернет в бизнеса

С разрастването на туристическия сектор, както и с интензивното навлизане на Интернет в по-голяма степен в икономиката, се засилва и нуждата от конкурентни предимства за опериращите в тази среда фирми. По-големият пазар, по-голямото търсене и стремежа на много държави да развият все повече туристическата си индустрия, предполагат и по-сериозни и повече на брой конкуренти (eMarketer, 2020).

Безспорно Интернет, в качеството си на „организационно-икономически“ иновативен източник, осигурява възможност за създаването на сериозни конкурентни предимства. Това, което е важно да се отбележи е, че в настоящата икономическа реалност преминаването на поне част дейността една туристическа фирма в Интернет, е не просто вариант, а по-скоро задължително решение. Това може да бъде обяснено поради факта, че уеб-пространството предоставя възможност за множество конкурентни предимства за фирмите и на практика почти не оставя място за офлайн фирмите. За да стане това по-ясно, следва да бъде разгледана класификация на основните позитивни ефекти от е-бизнеса в сферата на туризма за компаниите, които оперират онлайн, както и за потребителите на туристическите продукти.

Все повече туристите използват уеб и/или мобилни технологии при планиране на пътувания по работа или за развлечение. Наблюдавано е, че мобилните технологии имат пряко въздействие върху туристическите дейности поради всеобхватността си по отношение на достъпа до интернет, услуги и приложения. Освен това, стимулират разпространението на основана на преценка информация (оценки, предпочитания, споделяния и мнения относно туристическите ресурси), пораждащи вълнообразен ефект, при който решенията на настоящи и бъдещи туристи са повлияни от мнението на техни предшественици (Etourism summit 2014 takeaways, 2020; Internet users, 2020; Total number of websites, 2020).

Въвеждането на социалните медии, като част от интернет, придобива основополагащо значение за туристическия маркетинг. Социалните медии и технологии правят възможно споделянето на информация (напр.: текст, видео, изображение), социални мрежи (напр.: Instagram, Facebook, LinkedIn), социални отметки (напр.: оценка, маркиране), съвместно съставяне (като онлайн енциклопедии с възможности за редактиране и допълване от страна на читателите) или обединяване в синдикат (RRS информационни канали). Ролята на туристическите посредници се е изменила значително посредством социалните медии (Buhalis & Law, 2008 г.)

Понастоящем социалните мрежи са използвани за анализ, следене и осъществяване на комуникация с потребителите в реално време. Те осигуряват среда, позволяваща изследването и анализирането на обемна маркетингова информация, стратегия за продажби, рекламни кампании и преки отношения с клиента. Посредством социалните мрежи, предприятията създават нови пазари и разширяват настоящите, тъй като социалните медии им позволяват да взаимодействат със съществуващи и

потенциални потребители и да отговарят по-бързо на коментарите, препоръките и съмненията, които имат. Сред последствията от подобни взаимодействия е повишеното потребление, тъй като настоящите или потенциални клиенти са запознати по-добре с продуктите или услугите.

Понастоящем социалните мрежи имат съществена стойност за развитието и популяризирането на устойчивия туризъм, тъй като основните изисквания на социалните мрежи са идентичността на потребителите и споделянето на информация. Социалните медии могат да бъдат подразделени на общопрактикуващи, професионални и предназначени за изграждане на общности, затова е съществено съставянето на подходящ маркетингов план и подбор на подходящите инструменти при популяризирането и развитието на устойчивия туризъм. Най-разпространените на световно равнище социални канали са WhatsApp, Facebook, LinkedIn, Instagram и Twitter, допълнително съществуват много други, като QQ Tencent, WeChat, QZone, Tumblr. Всяка социална мрежа е функционална за постигането на определена цел. Подборът на използвани канали и платформи трябва да бъде направен в съответствие с целите, но също така в зависимост от наличните време и бюджет при управлението.

3. Предимства в конкурентноспособността на туристическите фирми, използващи Интернет в бизнеса

Позитивните ефекти за туристическите фирми използващи Интернет в бизнеса си са следните (*Интернет Статистики и Факти 2018*. (09 05 2020 г.). Извлечено от ICN: <https://www.icn.bg/bg/blog/polezno/internet-stats-facts-2018/>):

- Достъп до клиенти или посредници по целия свят, при това при ниска степен на разходи;
- По-ниски разходи при обработка, съхранение и разпространение на информация;
- Възможност за бизнеса да оперира 24 часа в денонощието, 7 дни в седмицата, без разходи за „допълнително работно време“;
- Възможност за по-лесно избягване на ограничения по отношения на бизнеса, както и в някои случаи избягване на данъци и такси;
- Лесен достъп до иновации, чрез Интернет и приложимост на специфични бизнес модели;
- По-ниски разходи за реклама и комуникация;
- Подобрява обслужването на клиентите и възможностите за комуникация/обратна връзка с тях;
- Минимизиране на разходите за дистрибуция, чрез онлайн доставки (World tourism organization, 2020; Sustain-T, 2020).

И тъй като задоволяването на потребителите е приоритет за съвременните компании (без значение от бранша), респективно създава конкурентни предимства при наличието на добра търговска репутация, от голямо значение са и позитивите които произтичат за клиентите на Е-туризма. Позитивни ефекти за клиентите:

- Възможност за пазаруване (резервации, закупуване билети и ваучери и т.н.) по всяко време и от всяко място;
- Широк диапазон от възможности за избор на търговец, продукт, начин на закупуване и заплащане;

- Възможност за сравняване между конкурентните фирми и закупуване на най- изгодната оферта;
- Наличие на аукциони (търгове), осигуряващи закупуване на даден продукт при възможно най- ниска цена.

Всички гореизброени фактори (позитивите) могат да бъдат определени като конкурентни предимства, даващи значителен тласък за онлайн опериращите фирми, в сравнение на тези, които не се възползват от това. Не бива обаче да се разбира, че Интернет следва да бъде разглеждан като абсолютно и универсално решение за всички проблеми пред туристическите фирми.

Таблица 1. Активни потребители на социални мрежи в Интернет

<i>Социални мрежи</i>	<i>Facebook</i>	<i>Instagram</i>	<i>Twitter</i>	<i>Linkedin</i>	<i>Общо използвани видеа и снимки на ден</i>
Активни потребители за 2018 г.	<i>2,2 милиарда</i>	<i>1 милиард</i>	<i>336 милиона</i>	<i>250 милиона</i>	<i>Над 95 милиона</i>

Източник: (Интернет Статистики и Факти 2018, 2020)

От данните на Таблица 1, можем да забележим постоянен тренд към стабилно нарастване на употребата на Интернет и социални мрежи в туристическия сектор, дори и в периода по време на (и след) кризата. Нещо повече, в резултат на лошото икономическо състояние на някои страни, като Гърция например, интересът към тях като туристически дестинации се засилва, поради понижените цени на предлаганите туристически пакети. Предварителните онлайн резервации за определен период от време напред, също допълнително снижават цените както на хотели и места за отсядане, така и на транспорта до дестинацията.

Като друга интересна настояща тенденция може да бъде посочена и тази към пренасочването на инвестициите в реклама от традиционните канали (радио, телевизия, вестници) в онлайн реклама. Както и фокусирането на вниманието с цел постигане търговска репутация и маркова познаваемост, върху получаването на обратна връзка (онлайн анкети, форуми).

Безспорно ключово място в съвременния Е-туризъм заемат и социалните медии, чието главоломно нараснало присъствие в живота на хората през последните няколко години, доведе до големи изменения в сферата. Те са изключително удобен начин за рекламиране на продукти от всякакъв тип, в това число, разбира се и на туристическите продукти.

Все по-голяма роля в тази връзка играят и мобилните технологии. Предвид факта, че много от хората по света вече извършват онлайн разплащания, пазаруване и др. дейности чрез мобилните си устройства (телефони, планшети и т.н.), тяхното значение не може да бъде подминато и по отношение на туристическия сектор. Удобството да бъдат разглеждани посреднически сайтове, с множество оферти (най-често и такива с отстъпки) за туристически продукти, способства за ръста на търсенето.

Като цяло може да се заключи, че Интернет е основен способ, за растеж и развитие в различни аспекти, за туристическите фирми в настоящата икономическа среда. С оглед на обстоятелствата (растеж и висока степен на пенетрация на ИКТ в сектора), очакванията са тази тенденция да се запази и за в бъдеще.

Заключение

В заключителната част на разработката, на база на разгледаните теоретични данни и статистически показатели, по отношение на организацията на туристическия бизнес в Интернет, могат да бъдат направени следните изводи:

- Между Интернет и Социалните мрежи, и туристическия сектор съществува тясна обвързаност от няколко десетилетия, като тенденцията се запазва и днес. Влиянието, което оказва Интернет на туристическата индустрия е позитивно, като спомага за внасяне на иновации с определящ характер за развитието на бизнеса;
- Интернет и веб-базираните бизнес модели са основен източник на конкурентни предимства в сферата на туристическия бизнес. Въпреки известните затруднения, които все още могат да срещат някои фирми в прилагането им, инвестирането в тях е ключът към постигане на дългосрочна конкурентоспособност;
- Съвременните тенденции по отношение на Е-туризма са към запазване на растежа в този сектор, като с развитието на Социалните мрежи и най-вече все по-широката им достъпност по света, се очаква да заместват все повече традиционните бизнес модели в сферата на туризма.

Използвани източници (References)

- Buhalis, D., & Soo Hyun Jun. (2011). E-tourism. In *Goodfellow publisher limited*. Woodeaton: Oxford.
- eMarketer. (2020, 05 05). *eMarketer*. Retrieved from 2012 Internet & Strategy Brief: <http://www.docstoc.com/docs/120422304/internet-Marketing>
- Etourism summit 2014 takeaways. (2020, 05 06). *Etourism summit 2014 takeaways*. Retrieved from Etourism summit 2014 takeaways: <http://www.etourismsummit.com/2014/10/13/etourism-summit-2014-takeaways/>
- Internet users. (2020, 05 07). *Internet users*. Retrieved from Internet users: <http://www.internetlivestats.com/internet-users/>
- Sustain-T. (2020). *Устойчив туризъм, чрез работа в мрежа и сътрудничество*. София: Sustain-T.
- Total number of websites. (2020, 05 08). *Total number of websites*. Retrieved from Total number of websites: <http://www.internetlivestats.com/total-number-of-websites>
- World tourism organization. (2020, 05 08). *UNWTO tourism highlights*. Retrieved from UNWTO tourism highlights, 2016 edition: <http://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284418145>

Интернет Статистики и Факти 2018. (09 05 2020 г.). Извлечено от ICN:
<https://www.icn.bg/bg/blog/polezno/internet-stats-facts-2018/>
Краева, В., Горчева, Т., & Божков, А. (2009). *Представяне на българските туристически фирми в Интернет*. Свищов: акад. Издателство „Ценов”-Свищов.

ТЕМАТИЧНО НАПРАВЛЕНИЕ

МЕЖДУНАРОДНА

ИНТЕГРАЦИЯ И ТЪРГОВИЯ

THEMATIC SECTION

INTERNATIONAL INTEGRATION

AND TRADE

ВЛИЯНИЕТО НА ПРОЦЕСИТЕ НА ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И ИНТЕГРАЦИЯ ВЪРХУ БЛАГОСЪСТОЯНИЕТО НА СОЦИАЛНО- ИКОНОМИЧЕСКАТА КОНЮНКТУРА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Виолина Тодорова Кирилова

**4 курс, специалност „Международни икономически отношения“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов**

1. Въведение

Живеем в безпрецедентен динамично променящ се свят, задвижван и проектиран от процесите на глобализацията и интеграцията - силите, оформящи тясна световна взаимообвързаност в икономически, социален, политически, технически и културен аспект на всички национални стопанства, чрез създаването на съответни системи и инструменти за осигуряването на свободното движение на капитали, труд, хора и информация. Започнали от древността и продължили развитието си през вековете, в съвременното продължават да се наблюдават усилен преобразувания и произтичащите от тях новосъздали се промени. Въпреки че не са нещо ново те все още биват определяни като „социален, политически, културен и правен феномен“ (Корр, 2019). Един от най-видните примери, в който се наблюдават интензивни интеграционни процеси, подкрепени от условията на ускорена глобализацията в съвременното, може да се каже, че е Европейският съюз, който се явява и обект на изследване в настоящия труд. Авторът си поставя за цел да проучи какво е влиянието на гореспоменатите действащи концепции върху благосъстоянието на социално-икономическата конюнктура на ЕС, чрез разглеждането на промените в няколко основни показатели, чиито състояния дават ясна информация относно състоянието на една действаща икономика.

2. Изложение

След редица изменения и протекли трансформации под тежестта на различни фактори в момента съществува „уникален по рода си икономически и политически съюз между 27 европейски държави, заемащи по-голямата част от Европа“ (EUROPA, н.д.), целящ установяването и насърчаването на мира, „засилване на икономическото, социалното и териториалното сближаване и солидарността между държавите членки“ и „осигуряване на свобода, сигурност и правосъдие без вътрешни граници.“ (EUROPA, н.д.)

Какво обаче е фактическото влияние на глобализацията и интеграцията в живота на Европейския съюз? Дали последствията от този интензивен процес облагородяват социо-икономическата конюнктура на ЕС или обратното?

За целта ще се проследи промяната в няколко важни за всяка една икономика показатели, на базата на което ще се направи макар и не толкова

точен, но поне ориентиrowъчен извод за влиянието на тези два процеса върху благосъстоянието на ЕС.

2.1 Международна търговия на ЕС

Кевин Ръд, бивш-министър председател на Австралия, споделя в интервю, че според него разпространението на богатството е основната полза от глобализацията. Тя „повдига темповете на икономически растеж и жизнения стандарт в много, макар и не всички, в развиващия се свят, както и в развитите страни.“ (World Economic Forum, н.д.) За да се осъществи точно това разпространение на богатата в основна степен главна роля има международната икономика. Тя е „една от средите, биващи обект на влияние на множеството промени на гореспоменатите концепции. Развитието ѝ е определено от фактори, въздействащи му както пряко, така и косвено.“ „

Една от най-динамично модифициращите се области в икономиката е тази на търговията, т.е на международната пазарна среда.“ (Кирилова, 2020) „Международната търговия има важен дял в БВП в различните страни.“ (Surugiu & Surugiu, 2015) Така се предоставят нови възможности за растеж извън границите на едно национално стопанство, от които всяко такова може да се възползва в зависимост от степента си на развитие и желанието за оползотворяването им. По този начин икономиките, иновациите в технологиите, развитието на транспорта и редица други отношения и сектори могат да бъдат стимулирани за постигането на по-висок капацитет на работа и достигане на ново ниво на развитие. Така „международната търговия може да бъде важна за бизнеса, поради перспективите за растеж на печалбата, намалената зависимост от известните пазари, разширяването на бизнеса и др.“ (Surugiu & Surugiu, 2015)

„ЕС винаги е бил за насърчаване на търговията: не само чрез премахване на бариерите пред търговията между страните от ЕС, но и чрез насърчаване на други държави да търгуват с ЕС. През 2018 г. износът от ЕС представлява 15.2% от глобалния износ, а вносът от ЕС 15.1%, което го прави един от най-големите участници в търговията в света, заедно със САЩ и Китай.“ (European parliament, 2019)

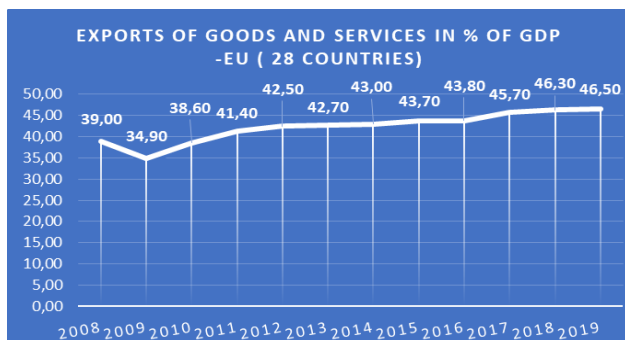
С цел да успее да създаде благоприятни условия, за да се впише колкото се може по-добре в интензивните световни промени и да се установи на глобалните пазари, Европейският съюз разработва стратегическа външна политика. Благодарение на нея в момента относно развиването на международната търговия между съюза и останалите външни пазари има създадени или са в процес на договаряне над 100 външнотърговски договора.

Според Европейския парламент търговските споразумения са не само възможност за намаляване на тарифите, но и инструмент, чрез който партньорите „да признаят стандартите за качество и безопасност на ЕС и да спазват продукти със защитено наименование за произход“. „Това е много важно, тъй като европейските хранителни продукти се радват на световна репутация за високи постижения и традиции.“ По този начин „европейските фирми се възползват не само от икономии от мащаба, които са част от най-големия единен пазар в света, но и от търговски споразумения, които

позволяват на предприятията от ЕС да изнасят много от своите услуги и стоки. В същото време чуждестранните фирми, които искат да изнасят в ЕС, трябва да отговарят на същите високи стандарти като местните фирми, така че няма риск от нелоялна конкуренция от страна на компании, които не са членки на ЕС.“ (European parliament, 2019)

Във връзка с това по данни на Eurostat ще се проследи каква е промяната в процентния дял от БВП на вноса и износа на ЕС за периода 2008-2019, за да се установи в каква посока се реализират измененията, защото такива със сигурност се отчитат. (EUROSTAT, 2019)

Графика 1

Източник: Авторови изчисления

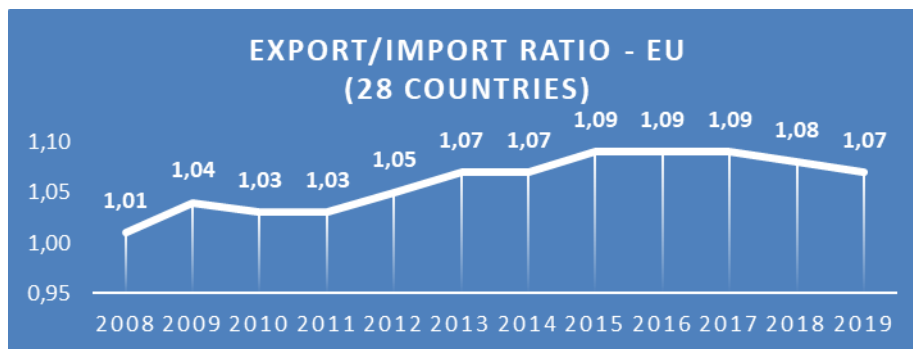

Графика 2

Източник: Авторови изчисления

От представените графики може да установи, че се наблюдава нарастване на процентния дял от БВП на вноса и износа на стоки и услуги. През изследвания период се реализира ръст от 4,8 % във вноса и 7,5% в износа.

От изложените данни можем да се отбележи, че износът надвишава вноса, което от своя страна е добър показател за икономическите процеси на ЕС. През 2008 година коефициентът „износ/внос“ е бил 1,01, а през 2019 година той вече е 1,07. Макар че се наблюдава повишаване също така се вижда, че в последните години износът е намалял. (Графика 3) Но все пак трябва да се подчертае, че благодарение на създадените партньорски и търговски отношения със страни извън ЕС се дължи това положително развитие.

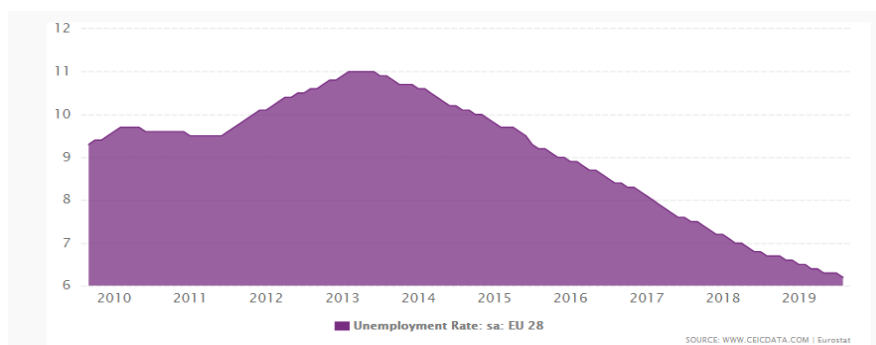
Графика 3

Източник: Авторови изчисления

2.2. Нива на безработица

Освен на международната търговия глобализацията и интернационализацията влияят и на безработицата в ЕС. Динамичните промени създават условия за създаване на нови работни места, но също така и отнемат много. Наблюдава се засилена конкуренция между компаниите, което от своя страна може да доведе до закриване на фирми и предприятия, загуба на работни места, а дори и офшоринг. „Най-уязвимите сектори на ЕС се характеризират с преобладаване на нискоквалифицирани работни места: текстил, облекло, обувки и кожа, основни метали и метални изделия и преработващата промишленост.“ (European parliament, 2019) Поради тази причина през 2006 г. Европейският съюз създава „Европейски фонд за приспособяване към глобализацията“, като целта му е да помогне на работниците, които са загубили работата си.

Така броят на работните места е нарастнал от 21,7 милиона през 2000 г. на 36 милиона работни места през 2017 година (*Графика 4*) (CEIC, 2020) проследява динамиката на безработицата в ЕС. Наблюдава се спад, а към 2019 година се е реализирало рекордно ниско ниво на безработица до този момент в размер на 6,2%. (CEIC, 2020)

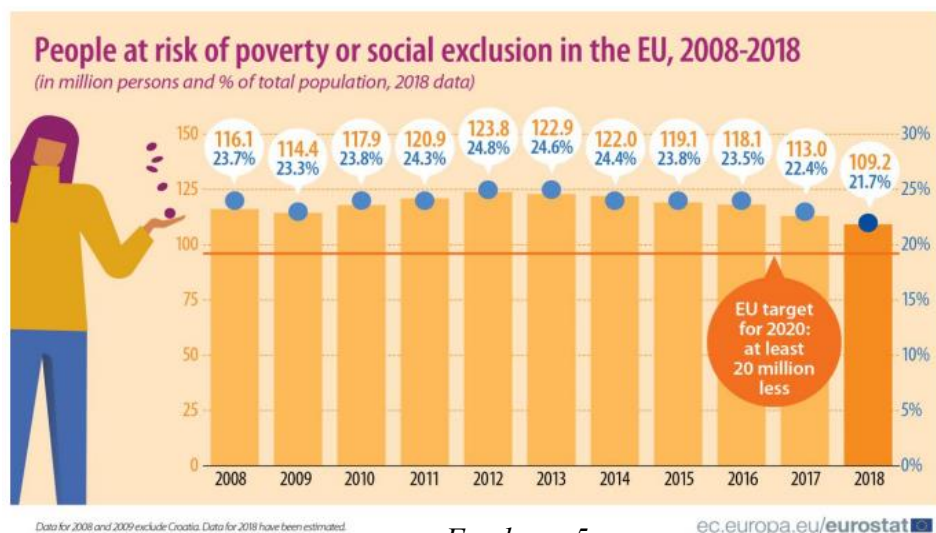
Графика 4
Източник: CEIC

2.3. Бедност в ЕС

Промени се наблюдават и в нивата на бедност. През 2010 година при огласяването на десетгодишната си стратегията за бъдещо развитие на Европейския съюз, Европейската комисия поставя за цел да се намали числеността на хората с риск от бедност с цели 20 милиона до 2020 година. (European Commission, 2010) По данни на Eurostat през 2008 година населението, намиращо се в риск от бедност и социално изключване е в размер на 116.1 млн. души, а през 2018 година се реализира спад до 109.2 млн. души. (Eurostat, 2019) Ясно се вижда, че кривата на бедността има отрицателен наклон, което от своя страна отново може да се свърже с положителното въздействие на глобализацията и интеграцията, но дали заложената цел може да бъде постигната?

В разработка по темата Европейският парламент отбелязва, че е съмнително да се достигне заложения таргет от 96 милиона души, тъй като темпото на самите промени не е толкова динамично. (Ciucci & Hochhalter,

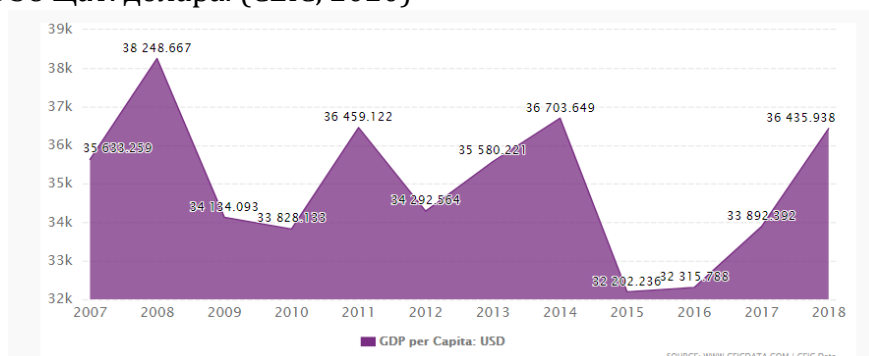
2019) Въпреки това не може да не се отбележи, че се реализира спад, което е важен и желан резултат.

Графика 5
Източник: Eurostat

2.4. БВП от глава на населението

Друг индикатор, чиито промени ще проследим е БВП на глава от населението на ЕС. Според изведената графика периода 2007-2018 година се реализират интензивни флукуации. Налични са както спадове, така и подеми. Най-високо БВП на глава от населението се е реализирал през 2008 година, а най-ниско е нивото през 2015. Важно е обаче, че след това се наблюдава отново положителен наклон на кривата и се бележи растеж, което от своя страна означава, че благосъстоянието на гражданите на ЕС се подобрява. За 2018 година стойностите на БВП на глава от населението е 36 435,938 щат. долара. (CEIC, 2020)

Графика 6
Източник: CEIC

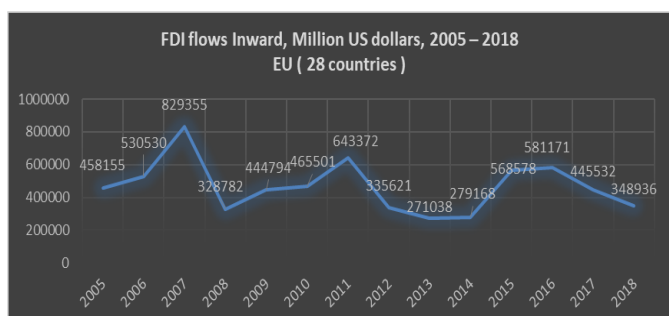
2.5. Потоци на ПЧИ от и към ЕС

Потоците на ПЧИ също са едни от най-динамичните променливи. По данни на ОИСР (OECD, n.d.) са изготвени две графики, изобразяващи

измененията в получените и изнесените преки чуждестранни инвестиции на ЕС за периода 2005 – 2018 година.

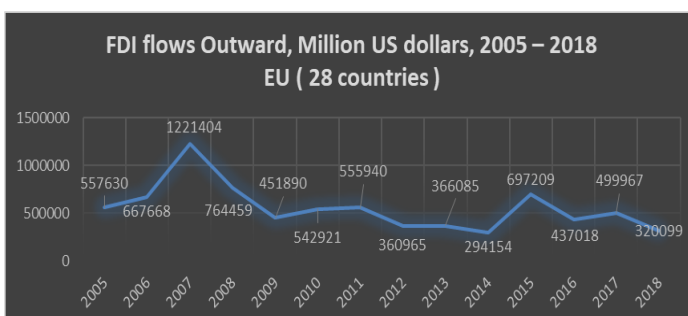
Графика 7 показва вариациите в изходящите потоци на ПЧИ от ЕС. Интересното е, че се наблюдава тенденция на спад и съвсем леко покачване. Най-голям обем на отдадените ПЧИ са били през 2007 година, а най-малък през 2014, а данните от последната година свидетелстват за много ниски изходящи капиталови потоци.

Графика 8 демонстрира вариациите във входящите потоци на ПЧИ в ЕС. Наблюдаваната динамика отново е интересна за тълкуване. Най-висок обем на приети потоци ПЧИ е реализиран през 2007 година, като след това орново се наблюдава редуване на спадове и покачвания като най-нисък обем се реализира през 2013 година. В последващите години отново имаме повишаване, но след 2016 година се наблюдава само спад.

Графика 7

Източник: Авторови изчисления

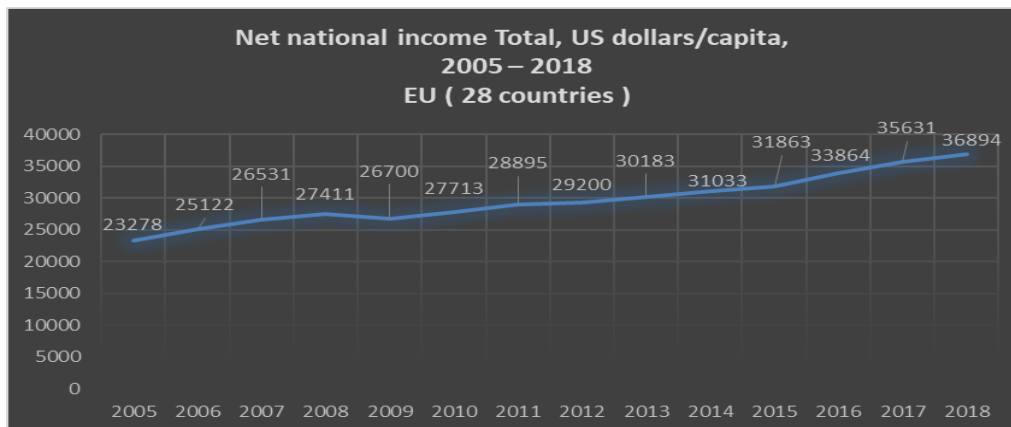
Графика 8

Източник: Авторови изчисления

Промените и в двата случая могат да зависят от измененията в рамките на инвестиционните условия извън и в страните-членки, икономическата и политическа ситуация, предприетите мерки за засилване или намаляване на инвестиционни движения и други фактори, които в някаква степен са оказали влияние.

2.6. Нетен национален доход на ЕС

Последният показател, който ще бъде разгледан е нетния национален доход на ЕС. Анализира се динамиката му през периода 2005 – 2018 година. (Графика 9) Наблюдава се положително развитие на кривата. Всяка следваща година се реализира ръст. От нивото на 23 278 щат.д./човек през 2005 година се стига го 36 894 щат.д./човек през 2018 година. Това е едно стабилно увеличение. (OECD, n.d.)

Графика 9

Източник: Авторски изчисления

3. Заключение

Несъмнено е, че глобализация и интернационализация са процеси със спорен ефект. Оказват както положително, така и отрицателно влияние. След разгледаните индикатори може да се направи извод, че независимо от флукуациите и различните степени на вариации, които се наблюдават, се реализира положително развитие в социо-икономическата конюнктура на ЕС. Увеличение на външнотърговските съглашения и партньорства, увеличение на търговските потоци на внос и износ, което от своя страна води до засилена конкуренция, по-ниски цени на стоки и услуги и по-голям избор, тъй като разнообразието от продукти и услуги се увеличава. „Ползите от по-ниските цени и по-голям избор възлизат на около 600 евро годишно на потребител в ЕС. Нивото на богатство и комфорт се увеличава, докато стандартът на живот се подобрява.“ (European Parliament, 2019) – това се наблюдава и в нарастването на нетния национален доход. Забелязва се намалението на нивото на бедността, макар и с бавно темпо и увеличение на работните места. Макар и с тенденция на намаляване все пак има наличие както на изнасяни, така и на внасяни преки чуждестранни инвестиции. Всичко това има важно значение за функционирането на икономиката на ЕС, която продължава да се стреми към успешно развитие и ключова роля в световните промени и днес!

Използвани източници (References)

- CEIC. (2020, 04 01). Retrieved from <https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/unemployment-rate>
- CEIC. (2020, 04 20). Retrieved from <https://www.ceicdata.com/en/indicator/european-union/gdp-per-capita>
- Ciucci, M., & Hochhalter, L. (2019). Retrieved from [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/614487/IPOL_ATA\(2018\)614487_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2018/614487/IPOL_ATA(2018)614487_EN.pdf)
- EUROPA. (n.d.). Retrieved 04 2020, from https://europa.eu/european-union/about-eu/history_bg

- EUROPA. (n.d.). Retrieved 04 2020, from https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_bg
- Europa.eu. (2019, 10 16). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/10163468/3-16102019-CP-EN.pdf/edc3178f-ae3e-9973-f147-b839ee522578>
- European Commission. (n.d.). Retrieved from https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/international-economic-relations/globalisation-and-eu-economy_bg
- European Commission. (2010). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
- European parliament. (2019, 08 20). Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20190712STO56968/globalisation-s-impact-on-employment-and-the-eu>
- European parliament. (2019, 11 05). Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/priorities/globalisation/20180703STO07132/the-eu-s-position-in-world-trade-in-figures-infographic>
- European Parliament. (2019, 06 18). Retrieved from <https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20190603STO53520/facts-the-benefits-of-economic-globalisation-in-europe>
- EUROSTAT. (2019). Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/web/economic-globalisation/globalisation-in-business-statistics/international-trade>
- Kopp, C. M. (2019, May 09). Retrieved April 2020, from Investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/g/globalization.asp>
- OECD. (n.d.). Retrieved from <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm#indicator-chart>
- OECD. (n.d.). Retrieved from <https://data.oecd.org/natincome/net-national-income.htm>
- Peterson Institute For International Econonmics. (n.d.). Retrieved from <https://www.piie.com/microsites/globalization/what-is-globalization>
- Surugiu, M.-R., & Surugiu, C. (2015). Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/82694989.pdf>
- World Economic Forum. (n.d.). Retrieved from https://reports.weforum.org/outlook-2013/the-future-of-globalization/?doing_wp_cron=1588142232.2640531063079833984375#view/img-11
- Кирилова, В. (2020). *Приносът на международната търговия за подобряване състоянието на участващите икономики.*

ЕКСПАНЗИЯТА НА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВЕРИГИ НА РЕГИОНАЛНО И НАЦИОНАЛНО НИВО И КАКВИ СА ПЕРСПЕКТИВИТЕ ЗА РАЗВИТИЕТО НА ВЪТРЕШНИЯ ТЪРГОВСКИ ПАЗАР

Владимир Станчев Йолов
докторант, докторска програма „Световно стопанство и МИО“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов

Въведение

В съвременните условия на развитие на търговските взаимоотношения в стопанската сфера виждаме, че се бележи динамично развитие на бизнес взаимоотношенията между търговците на едро и дребно. Актуалността на разглеждания проблем се състои в това, че реалната икономическа свобода на българския пазар е основната предпоставка за развитието на конкуренцията между международните търговските вериги. В световен мащаб търговските вериги продължават във все по глобален мащаб да утвърждават и развиват пазарните си позиции и се превръщат в предпочитано място за пазаруване.

С навлизането на международните търговските вериги на българския пазар започва нова фаза в развитието на търговията на дребно. Политиката на тясно сътрудничество с утвърдени производители и марки им дава възможност да предлагат на крайните потребители качествени стоки на конкурентни цени. Интензивността на съперничество между търговските вериги ги принуждава непрекъснато да се борят за пазарен успех чрез по-добро задоволяване на нуждите на потребителите. За да е успешна една търговска верига, тя трябва да си осигури конкурентни предимства пред другите вериги, функциониращи на същия пазар.

В процеса на изследване на същността и ролята на конкурентоспособността на международните търговските вериги се поставят редица въпроси, които представляват не само теоретичен, но и практически проблем. Мениджърите на търговските вериги е важно да познават и анализират специфичните особености на настоящето и бъдещето на търговията на дребно, независимо от дейността на компанията.

1. Фактори на експанзията на търговските вериги

От направените изследвания, на чужди и наши икономисти можем да отбележим, че търговията на дребно в световен мащаб преминава през редица промени и заема своето място в общата икономическа система, дори и в условията на криза. Ето защо за мениджърите е важно да познават и анализират специфичните особености на настоящето и бъдещето на търговията на дребно, независимо от дейността на компанията и/или търговската верига. По същество търговската дейност на дребно е стопанска дейност по покупко-продажбата на стоки и услуги, извършвани непосредствено на населението. От това общо правило има изключения, при търговията на дребно крайни клиенти могат да бъдат фирми, организации

и други стопански субекти, които купуват стоки за колективно потребление (офис оборудване, хранителни стоки за детски градини и пр.). Те обаче имат незначителен дял в общия обем на продажбите. (Белев, Д., Владимирова, Й., 1999)

Търговията на дребно се състои от всички дейности по продажбата на стоки или услуги директно на крайните потребители за лично, семейно или нестопанско потребление. Търговецът на дребно (или магазинът) е такава организация, която има повече от половината продажби от търговията на дребно. Това определение се прави, защото някои видове търговци - като например на авточасти, строителни материали, хардуер, железария, продават на дребно (по цени на дребно) на крайните потребители и на едро (по цени на едро) на други участници в бизнеса.

Дейностите по продажбите на дребно се провеждат от няколко вида бизнес организации, включително производители, търговци на едро и търговци на дребно. Независимо от мястото на продажбата, щом се купува единично и по цени на дребно, видът продажба се определя като продажба на дребно.

Транзакциите в търговията на дребно са безбройни и малки. Потребителите правят много повтарящи се покупки на стоки с ниски цени и много рядко покупки на стоки с високи цени. За тези малки продажби често се полагат такива усилия, както при големите продажби. Всяка транзакция изисква подготовка на част от търговията на дребно. Търговската верига трябва да е отворена за бизнес в подходящо време и на удобно място. Мърчандайзът трябва да е налице в подходяща форма и размер и на приемлива цена. Персоналът трябва да обслужва клиентите и да се грижи за стоките запаси. С други думи, целият микс за търговия на дребно трябва да е в наличност и да функционира. Можем да подчертаем, че динамиката на търговията на дребно се изразява маркетингово чрез натиска да се произвежда това, което клиентът иска, където и когато го иска и каквато цена е склонен да плати.

Основен предмет на търговската дейност на търговската верига е реализацията на потребителски стоки и оказване на услуги с материален характер. Чрез нея се задоволяват около 70-80% от потребностите на населението, поради което развитието на продажбите на дребно характеризира в значителна степен личното потребление.

Следователно на това място можем да отбележим, че политиките на големите търговски вериги се свежда до следния извод, че чрез покупката на стоки от търговията на едро или пряко от производителите и продажбата им на населението срещу неговите парични доходи. По такъв начин търговската дейност на дребно завършва фазата на обръщението и стоките преминават в сферата на личното потребление, ето защо колкото по-добре се познават обективните фактори които влияят върху развитието на пазара и изискванията на пазара, толкова по-успешно се осъществява и развива търговската дейност на дребно. Особено важно е тук да посочим и дейността на субекта, която ще включва неговата организация, технология и управление, от което ще зависи как технологично ще функционира и реагира на пазарните изисквания. На това място можем да посочим, че като следващ фактор влияещ върху дейността на търговската верига е, че ако тя, извършваща търговска дейност на дребно, е необходимо да е проучила и

достатъчно добре да познава изискванията на потребителите, да предава своевременно на стокотпроизводителите и на търговците на едро импулсите на пазара.

На следващо място като фактор влияещ върху развитието на търговската верига можем да посочим че, търговията с бързо оборотни стоки включва всички търговци, поддържащи по-широко продуктово портфолио от хранителни и нехранителни стоки, предназначени за ежедневна консумация. В тази връзка, за участници на този пазар се приемат търговските обекти с различен размер, като например супермаркети, хипермаркети и вериги на т.нар. „дискаунтъри“, докато специализираните магазини, бензиностанции и други обекти с по-специфичен клиентски, продуктово или ценови профил, се изключват от границите на съответния пазар. Друг фактор, който можем да посочим в нашия анализ е че, специализираните магазини, които обикновено предлагат определен продукт или категория продукти, не се явяват конкуренти на по-големите магазини от гледна точка на стоките, площта на обектите и средната цена на съответните стоки.

Като основен фактор в развитието на търговските вериги можем да посочим и разграничаването на търговските канали при бързо оборотните стоки, който има отношение към спецификата на обектите на търговската мрежа на дребно. От Ей Си Нилсен класифицират търговските обекти за продажба на дребно въз основа на няколко основни критерии: търговска площ, структура на оборота (какви видове продуктови групи се продават в търговския обект и какво е съотношението им в общия оборот като продажби), вид на търговския обект като конструкция и достъп на клиента, брой касови апарати, вид на обслужването и други. (Nielsen.com, 2019)

Следователно разграничението между отделните видове търговски обекти има и отношение към вече следните етикети: „традиционна“ и „модерна“ търговия. Кварталните (смесени) магазини са типичен представител на тъй наречената „традиционна търговия“. Те се характеризират със сравнително малки търговски площи и по-ограничен продуктово асортимент. Основното им предимство е удобната локация и близостта до клиентите, които ги правят особено атрактивни за т.нар. „импулсни покупки“, както и при потребителски навици към по-голяма честота на посещаване на търговските обекти. Към традиционната търговия спадат и пазарите (открити и закрити; срочни или годишни), но предвид типичния им асортимент, който е силно ограничен, възможността им да конкурират малките магазини или търговските вериги се поставя под съмнение.

2. „Модерната търговия“ - ускорител на експанзията

Специализираните магазини също са част от „традиционната търговия“. Търговската им дейност се отнася до определен продукт или група продукти, като обикайно присъстват в гъсто населени места при непосредствен достъп на потребителите.

Супер- и хипермаркетите са представители на „модерна търговия“. Това са търговски обекти с голяма площ и продуктово разнообразие, които обикновено действат в рамките на определена търговска верига. В зависимост от размера им, а често и при наличието на прилежащ паркинг,

те могат да функционират като големи самостоятелни обекти или да постигнат близост с потребителите като се разполагат на удобни локации в гъсто населени райони. (Маркова, З., 2010) Тук можем да отбележим че, представителите на „модерната“ търговия най-често функционират в рамките на търговски вериги с различно покритие (локално, регионално или национално). Като търговска верига от Нилсен приемат функционирането на поне три обекта с еднакво лого и име, обща собственост или друга форма на свързаност. (Nielsen.com, 2019) .Те обикновено си приличат по асортимент, цена, както и по подредбата на съответните продуктови групи. В този смисъл можем да отбележим че, по-малките обекти на търговските вериги могат да се класифицират и като средни или големи магазини, доколкото форматът им е предназначен за дълбоко проникване и често функционират на основата на договори за франчайзинг.

При извършването на анализа е важно да кажем че в много изследвания и статии се посочва че, класическият „дискаунтър“ също е част от „модерните търговски канали“, като се отличава с ниските си цени и собствени търговски марки. Например според изследване на в-к Капитал, се посочва че, асортиментът на дискаунтърите се състои до 70-80 % от собствени марки. (Маркова, З., 2010)

В този смисъл като извод можем да обобщим че, в търговската практиката се наложил извода, че е необходимо да се разграничават дискаунтърите на т.нар. „хард“- и „софт“-дискаунтъри, което има отношение към спецификата на асортимента, обслужването и цените в обектите. Основната характеристика на „хард- дискаунтъра“ са собствените марки, опростен асортимент, удобни и достъпни локации, утвърден имидж. Анализаторите добавят към това и редица бизнес достойнства като ниски разходи (за реклама, логистика и др.), стройна корпоративна структура, ефективно управление и операции, които в крайна сметка позволяват позиционирането на дискаунтъра в най-ниския ценови сегмент.

3. Фази на развитието на търговските вериги в България

Анализаторите на проблемите по отношение развитието на големите търговски вериги и тяхната експанзия в регионален и световен мащаб посочват че, у нас, могат да се разграничат три фази в развитието на пазара на бързо оборотни стоки, което преминава през държавните и кооперативните структури (Фаза I), либерализация в посока появата на малки частни магазини за хранителни стоки, развитие на уличната търговия и откритите пазари - т.нар. „традиционна търговия“ (Фаза II) и навлизането на международните играчи в организирани вериги за търговия на дребно с хранителни и нехранителни стоки - т.нар. „модерна търговия“ (Фаза III).

Извода който правят от Нилсен, е че на фона на останалите страни от Източна Европа (Чехия, Полша, Унгария, Словакия, Хърватско, Словения), България е значително назад в развитието на търговията и търговската мрежа, като консолидацията в сектора е значително по-бавна. От ГФК България потвърждават основното значение на представителите на „традиционната търговия“ в потреблението на бързо оборотни стоки, отчитат продължаващата тенденция на спад в пазарната им позиция.

Анализирайки проблемите свързани с експанзията на големите търговски вериги е необходимо да посочим че, съществува разлика при навлизането на обектите на „модерната“ търговия в по-големите и по-малките градове. Съвсем закономерно, най-слабо е проникването на веригите в най-малките населени места и в селските райони.

Какво означава това на практика, тази тенденция изразява следното:

- първо, потребителските предпочитания, които са ярко изразени към покупки от веригите магазини като основен канал за задоволяване на нуждите на населението;
- второ, изключително сериозната конкуренция, която срещат малките -тип „квартални“ обекти у нас.

Анализирайки факторите влияещи върху развитието на големите търговски вериги и тяхната експанзията на територията на страната то тя включва откриване на обекти в големи градски райони и последващото разрастване в останалите части на страната, като в същото време се наблюдава и практика част от „дискаунтърите“ да откриват първите си търговски обекти в по-малки населени места. Следователно в малките градове и кварталите на по-големите се тангетират с малки обекти от съответната верига, с договори за франчайзинг (Пикадили - чрез Piccadilly Express, ЦБА и Карфур) или чрез обединяването на независими търговци (веригата КООП), посредством които се осигурява разпространение на търговската марка и бърз достъп до клиентска база.

Анализът посочва че, с навлизането на франчайз-модела дава отговори и на конкуренцията от страна на „модерните форми на търговия“ и особено на дискаунтърите, което се отразява на неорганизираните търговци. В този смисъл, моделът служи за платформа, около която да се обединят по-малките търговци. Защото франчайзо получателят получава достъп до утвърдените търговски марки и/или разработен бизнес модел на франчайзодателя. Освен начин за разрастване на мрежата на съответната верига, франчайзодателят подобрява преговорните си позиции с доставчиците и уплътнява капацитета на логистичната си платформа.

Като извод от анализа в доклада е важно да отбележим че, с навлизането на организирани търговски структури, изграждащи собствен имидж и търговски марки, опериращи върху огромни търговски площи, в рамките на които потребителите имат достъп до широко продуктово портфолио, променят потребителските навици на купувачите както по отношение на посещаваните търговски обекти, така и по отношение на честотата на пазаруване. В този смисъл, въпреки че към момента „традиционната търговия“ има значителен дял в търгуваните обеми, очакванията в сектора са свързани с намаляващата роля на кварталните магазини, които отстъпват пазарния си дял на представителите на „модерната търговия“. Ето защо политиките които реализират големите търговски вериги в такава среда, очертаващи се като глобални играчи ще притежават някои конкурентни предимства в сравнение с националните вериги. Това най-вече се отнася до достъпа до кредити и друг финансов ресурс, които позволяват инвестиции „на зелено“ и ниска печалба в периода на инвазия. Особено важно е значението на ефективните логистични системи и опит в управлението на наличностите. (Василева, Л., Ковачева, В., Катранджиев, Хр., 2002)

Не на последно място но много важен фактор е логистиката и дистрибуцията които имат значителна роля в позиционирането и развитието на търговците на дребно. Обикновено компаниите, които търгуват с по-големи обеми, създават собствени логистични центрове за да централизират дистрибуцията си, като намалят цената на доставките. Този фактор е особено важен за веригите на „дискаунтърите“. Дистрибуционните центрове не само подобряват ефективността и намаляват цените, но обслужват и по-високото качество на търговската услуга.

Заклучение

Търговските вериги са резултат от процеса на концентрация в търговията на дребно, проявяващ се в световен мащаб в условията на глобализация на пазарите и конкуренцията. Следователно търговските вериги представляват съвкупност от повече от два магазина за търговия на едро или дребно, които са разположени на национална или международна територия, работят под еднаква фирмена марка, предлагат еднакъв асортимент стоки и допълнителни услуги от квалифициран персонал в еднакви по интериор и екстериор обекти, управлявани от един и същ собственик.

В следствие процесите на глобализация и концентрация започват да навлизат нови стоки и услуги, изграждат се по-големи формати търговски обекти, подобряват се обслужването и предоставяните удобства на крайните потребители. Тези процеси рефлектират върху повишаване ролята на търговските вериги в търговията на дребно и отразяват състоянието и развитието на икономиката на страната. Комуникацията между търговските вериги и потенциалните им клиенти, да е съобразена с факторите, които влияят върху избора на магазини за пазаруване, трябва да заема основно място в организацията на всяка от веригите, за да са конкурентоспособни. От определящо значение за развитието на дадена търговска верига е наличието на обратна връзка от страна на потребителите и своевременната реакция за задоволяване на техните изисквания. За да са конкурентоспособни, търговските вериги трябва да се стремят към добро познаване на местния пазар, уютна обстановка за пазаруване, персонално обслужване, богат асортимент от стоки с доказано качество, изгодни цени, разнообразие от съпътстващи услуги, придаващи добавена стойност към пазаруването, собствена програма за лоялни клиенти, постоянни инвестиции в съвременни технологии.

Използвани източници (References)

- Nielsen.com, (2019), <http://nielsen.com/bg/en/about-us.html>
- Белев, Д., Владимирова, Й. (1999), Икономика на външната търговия, София, Форком, с 58
- Василева, Л., Ковачева, В., Катранджиев, Хр., (2002), Дистрибуционна политика, София, Тракия – М., с. 22-24
- Маркова, З., (2010), Магазини на всеки километър – веригите за храни завземат агресивно пазар за 11 млрд. Лева, *Capital.bg*
https://www.capital.bg/biznes/kompanii/2010/09/10/958615_magazini_na_vse_ki_kilometur

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИЯ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2014-2018 ГОДИНА

Георги Николаев Ралчев

**4 курс, специалност „Застраховане и социално дело“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов**

Въведение

В процеса на развитие на икономиката своето важно място заема и застрахователната дейност. Добре развитият застрахователен сектор е неделима част от всяка една съвременна икономическа система, често пъти той е част от стабилния икономически растеж, част от високия процент на заетост на трудоспособното население. Във високо интегрираното икономическо пространство на Европейския съюз, приносът на застрахователния сектор в икономиките на страните-членки е от изключителна важност.

Основната цел на изследването е да се очертае състоянието и тенденции в развитието на застрахователния пазар в нашата страна и част от страните в Европа с фокус, тези от Централна и Източна Европа. Обект на настоящото изследване е застрахователният пазар в България и страните в Централна и Източна Европа за периода 2014-2018г.

Анализът ще бъде ограничен само по отношение на най-съществените закономерности, свързани с премийния приход на застрахователния сектор като цяло, както и развитието на показателите: застрахователно проникване и застрахователна плътност. Извън обсега на изследването остава състоянието и развитието на активите и пасивите на застрахователните дружества, структурата на инвестиционния портфейл на дружествата, границата на платежоспособност и застрахователно-техническите резерви.

1. Характерни особености на застраховането

Застраховането е част от икономиката, тъй като е свързано с определени икономически отношения. Те са свързани с образуването и разпределението на застрахователен фонд. Този фонд се образува от застрахователните вноски, които се събират от застрахованите лица. Субекти на застрахователния пазар са преди всичко застрахователните дружества, които предлагат застраховки, и кандидатите за застраховане, които търсят застрахователна защита. Важен субект на застрахователния пазар са и застрахователните посредници, които улесняват връзките между застрахователи и потребители.

Застрахователният пазар се определя като съвкупност от потенциалните потребители на застрахователни услуги, застрахователните дружества, които предлагат тези услуги, и посредниците, които създават допълнителни предпоставки за осъществяване на процеса по покупко-продажбата. (Ерусалимов, Василев, Панева, Митков, Нинова, 2015)

Отношенията между застрахователя и застрахования се регламентират чрез застрахователния договор. Той представлява „споразумение между застраховател, който срещу установена сума, наречена застрахователна премия, се задължава да изплати на застрахования определена парична сума (застрахователно обезщетение или застрахователна сума) при настъпване на застрахователен случай или друго условие, предвидено в договора” (Василев, Митков, 2016).

Добре развитият застрахователен сектор е неделима част от всяка една съвременна икономическа система. В икономическото пространство на Европейският съюз, приносът на застрахователния сектор в икономиките на страните-членки е от изключителна важност. По отношение на останалите страни от Европейския съюз, в България делът на застраховането в националната икономика е значително по-малък.

2. Сравнителен анализ на застрахователния пазар в България и Европа

Основен измерител на състоянието и развитието на застрахователния пазар е брутният премиен приход. Икономическата същност на премиения приход се проявява във факта, че той формира част от националния доход (респективно част от брутният вътрешен продукт). Той се генерира от застрахованите с цел гарантиране на техните интереси от вредно въздействие на неблагоприятни събития.

Таблица 1. Брутен премиен приход на застрахователните дружества в България и страните от Централна и Източна Европа за периода 2014-2018 г.

Страна	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Полша	12,886	12,860	12,667	14,446	13,916
Чехия	5,692	4,295	4,386	5,597	5,726
Унгария	2,649	2,668	2,849	3,891	3,922
Румъния	1,760	1,920	2,090	2,072	2,134
Словения	1,938	2,004	2,033	2,179	2,341
Словакия	2,105	2,019	1,988	2,133	2,203
Хърватска	1,117	1,143	1,159	1,217	1,33
България	907	1,004	1,048	1,084	1,26

Забележка: в /евро млн./

Източник: КФН, www.xprimm.com, www.insuranceeurope.eu

Данните в Таблица 1 показват, че през 2018 г. брутният премиен приход на всички застрахователни дружества на територията на страната е 1,26 млрд. евро. Забелязва се също така и трайна тенденция към нарастване на премиения приход за целия период на изследването. През 2018 г. премиеният приход на застрахователните дружества в България формират 3,5% от общия премиен приход по застраховане в страните от Централна и Източна Европа. Постигнатите резултати се дължат на два главни фактора: макроикономическа стабилизация, базирана на принципите на валутния борд, които беше въведен през 1997 година и добрата контролна дейност

върху застрахователния сектор, осъществявана от застрахователния надзор.

По отношение на премиеният приход България се доближава до реализирания премиен приход от застрахователните дружества в Хърватска. От друга страна нашата страна изостава значително от страни като: Полша, Чехия, Унгария, Румъния, Словения и Словакия. От друга страна страната ни изостава значително и с по-голяма степен от показателите, характеризиращи застраховането от страните от Западна Европа (Митков, Развитие на застрахователния пазар в условията на финансово - икономическата интеграция на България в ЕС за 10 години членство (2007-2016г.), 2018). Това е така, поради факта че страните в Западна Европа са индустриално развити и хората намиращите се там разполагат с по-големи доходи. Това от своя страна е възможност за сключване на повече застраховки. Като положителна тенденция може да се посочи, че страната ни изпреварва всички страни от Западни Балкани (Milen, Trends in the development of the insurance market in Bulgaria and the countries of the Wester Balkans region 2008-2016, 2018), както и Прибалтийските републики (Milen, Сравнителен анализ на застрахователния пазар в България и страните от ОНД за периода 2008-2016г., 2018).

3. Състояние и развитие на макроикономическите показатели „застрахователна плътност“ и „застрахователно проникване“ в България и Европа

Потенциалът за развитие на застрахователния пазар би могъл да се оцени посредством редица индикатори като например: брутен премиен приход; застрахователно проникване; застрахователна плътност. За разлика от brutния премиен приход, даващ единствено количествена представа за размера на начислените премии като абсолютни стойности, застрахователното проникване отчита изменението в ролята на застраховането за икономическото развитие.

Застрахователното проникване се изчислява като отношение на brutния премиен приход, спрямо brutния вътрешен продукт в процент. Той е един от най-важните показатели и отразява мястото на застраховането в общата икономическа активност на страната.

Таблица 2. Застрахователно проникване в България и страните от Централна и Източна Европа за периода 2014-2018 г.

Страна	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Словения	5	5	5	5	5
Полша	3	3	3	3	3
Чехия	2	2	2	3	3
Хърватска	2	2	2	2	3
Унгария	2	2	2	2	2
Словакия	2	2	2	3	2
България	2	2	2	2	2
Румъния	1	1	1	1	1

Забележка: в /%/

Източник: КФН, www.xprimm.com, www.insuranceeurope.eu

От данните в Таблица 2 се забелязва, че темпът на развитие на застрахователното проникване за периода 2014-2018 г., се движи в рамките на 2,00%. което означава че в близките години при очерталата се динамика в развитието на brutния приход този показател значително има възможност да се повиши.

Въпреки наблюдаваният темп на развитие на показателя „застрахователно проникване“, характеризиращ застраховането в България, той все още не е достатъчно развит в сравнение със застраховането в страните от Централна и Западна Европа. По отношение на страните от Централна и Източна Европа нашата страна изостава по този показател от страни като: Словения, Полша, Чехия и Хърватска. По отношение на Румъния, нашата страна значително я изпреварва.

Другият показател, които се използва в застрахователния сектор за измерване на мястото на застраховането в икономиката е „застрахователна плътност“.

Застрахователната плътност, показва приноса на всеки потребител на застрахователни услуги в нарастване обема на премийния приход, реализиран от застрахователните дружества. За разлика от премийния приход и застрахователното проникване тя се изчислява като съотношение между brutният премиен приход за определен период и броя на населението за същия период. При изчисляването на застрахователната плътност се използва и показателят население в държавата.

Таблица 3. Застрахователна плътност в България и страните от Централна и Източна Европа за периода 2014-2018 г.

Страна	2014 г.	2015 г.	2016 г.	2017 г.	2018 г.
Словения	940	971	985	1 056	1 133
Чехия	394	407	415	525	540
Словакия	388	372	366	393	404
Полша	338	338	333	369	366
Унгария	268	270	289	304	326
Хърватска	263	271	277	294	324
България	125	140	147	157	179
Румъния	88	96	105	106	111

Забележка: в /евро/

Източник: КФН, www.xprimm.com, www.insuranceeurope.eu

Данните в Таблица 3 показват, че застрахователната плътност в края на 2018г. достига 179 евро или около 350,00 лева. Забелязва се също така и трайна тенденция към нарастване на застрахователната плътност за целия период на изследването.

За целия период 2014-2018 година темпът на развитие на застрахователната плътност е над 30%. Това означава, че жителите на страната ни заделят повече парична средства за застраховане. За целия период 2014-2018 година темпът на развитие на застрахователната

плътност изпреварва темпът на развитие на застрахователния пазар. Това нарастване се дължи от една страна на увеличението на brutния премиен приход и от друга на намаление на населението.

Въпреки наблюдаваният темп на прираст на показателя „застрахователна плътност“, характеризиращ застраховането в България, той все още не е достатъчно развит в сравнение със застраховането в страните от Европейския съюз. Нещо повече, по този показател България изостава както от всички страни от Западна Европа (Митков, Състояние и развитие на макроикономическите показатели „застрахователна плътност“ и „застрахователно проникване“ в България (1997-2016г.), 2018), така и тези от Централна и Източна Европа. След нашата страна са само страни, като Румъния и страните от Западни Балкани.

Заклучение

Състоянието и развитието на застрахователната дейност се оценява чрез редица индикатори, като например: размер на събраните brutни премии; брой на заетите лица в застраховането; инвестиции на застрахователните дружества; застрахователни плащания.

Очертаните тенденции дават основание да се направят следните изводи:

1. През разглеждания период, се наблюдава непрекъснато нарастване на brutния приход на застрахователните дружества в България, преминавайки границата от 2 млрд. лева. Част от приноса за развитието на застрахователния сектор имат и застрахователните посредници.
2. Темпът на развитие на brutния премиен приход в България изпреварва темпът на развитие на целият застрахователен пазар в Централна и Източна Европа.
3. Застрахователното проникване в България достига стойност 2%, но темпът му на развитие изостава от темпът на развитие на премиения приход. По този показател България се доближава до средният показател в страните от Централна и Източна Европа.
4. Застрахователната плътност в България непрекъснато се увеличава, достигайки 350,00 лева, като темпът и на развитие изпреварва темпът на развитие на brutния премиен приход. България е на последните места от европейските страни, където в Западна Европа средно този показател 1843 евро, а за Централна и Източна Европа средния показател е 360 евро.

За успешно развитие на българския застрахователен пазар и достигане на нивата в Европейския съюз е необходимо увеличаване размера на brutния премиен приход, като това може да се постигне посредством предлагането на нови застраховки и нов начин на предлагане на застрахователната услуга във връзка с увеличаващото се през последните години, развитие на информационните технологии. По този начин застрахователният пазар има съществен потенциал за глобализация. Това е очевиден сигнал за повишаване на конкуренцията. По този начин ще се подобри и качеството на застрахователната услуга, което ще допринесе за повишаване премиения приход и развитие на пазара като цяло.

Използвани източници (References)

- Василев, В., & Митков, М. (2016). *Общо застраховане*. Велико Търново: Фабер.
- Ерусалимов, Р., Василев, В., Панева, А., Митков, М., & Нинова, В. (2015). *Въведение в застраховането*. Велико Търново: Фабер
- Milen, M. (2018). *Trends in the development of the insurance market in Bulgaria and the countries of the Wester Balkans region 2008-2016. Knowledge International Journal*
- Milen, M. (2018). Сравнителен анализ на застрахователния пазар в България и страните от ОНД за периода 2008-2016г. *Електронно научно списание "Финанси"*
- Митков, М. (2018). Развитие на застрахователния пазар в условията на финансово - икономическата интеграция на България в ЕС за 10 години членство (2007-2016г.). *Алманах "Научни изследвания"*
- Митков, М. (2018). Състояние и развитие на макроикономическите показатели „застрахователна плътност“ и „застрахователно проникване“ в България (1997-2016г). *Социално икономически анализи, 1/2018(13),*

ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ЕНЕРГИЙНИТЕ БОРСИ ВЪРХУ ФУНКЦИОНИРАНЕТО НА ЕНЕРГИЙНИЯ ПАЗАР

Иван Василев Иванов

**докторант, докторска програма „Световно стопанство и МИО“
Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов**

Пазарите с ефективна конкуренция обикновено се характеризират с потребителски избор, ниски цени и високо качество. По този начин ефективната конкуренция пряко облагодетелства както потребителите така и производителите (доставчиците), като защитава конкурентите срещу злоупотребата с пазарна власт от доминиращи фирми. Този основен икономически поглед е и движещият принцип за либерализиране на европейските енергийни пазари.

Енергийният сектор има фундаментално и стратегическо значение за всяка икономика, защото се явява двигател в развитието на всеки друг вид бизнес. Насърчаването на конкуренцията на енергийните пазари е дори по-важно, отколкото в много други сектори на икономиката поради изключителното значение на цените на енергията и наличието на производствени процеси, икономически растеж и благосъстояние на потребителите в съвременните индустриализирани икономики. В тази връзка, развитието и засилване на значението на електроенергийните борси като класически пример за високоефективни и силно конкурентни пазари е от ключово значение за успешната либерализация на електроенергийния сектор, както и за изграждането на единен енергиен пазар в ЕС. Настоящото изследване си поставя за **цел** да разгледа въздействието, което енергийните борси в Европа оказват върху свободната конкуренция на енергийния пазар.

Обект на настоящото изследване е енергийният пазар на ЕС и по-конкретно пазарът с електроенергия на едро. **Предмет** на изследването е въздействието на енергийните борси върху функционирането на електроенергийния пазар като цяло в ЕС.

Методиката на изследването включва аналитични инструменти, като анализ и обобщение на специализирана литература, и схематичен метод за представяне на характеристики и тенденции.

Определено извършването на обща оценка и детайлен анализ на въздействието на енергийните борси върху енергийния пазар като цяло трудно може да бъде осъществено, особено ако искаме да конкретизираме какво ще бъде точно влиянието върху цените на електроенергията, разходите за нейното производство или пък върху БВП на конкретната държава и на ЕС като цяло.

Фигура 1. Въздействие на електроенергийните борси върху функционирането на електроенергийния пазар в ЕС

Източник: Разработка на автора

Мултипликационният ефект, който енергетиката генерира за останалите отрасли и производства на икономиката, може да се проследи в няколко основни направления (Фигура 1.). Въз основа на тази постановка изследването си поставя и задачите, в чийто ракурс ще се разкрие влиянието на енергийните борси върху:

- Повишаването на качеството на услугите;
- Въздействието върху околната среда;
- Стимулирането на иновациите в сектора.

Нашето изследване ще разгледа също така влиянието на енергийните борси основно по отношение на трансграничната търговия с електроенергия в рамките на ЕС в светлината на единния енергиен европейски пазар и създаване на пазарни обединения, както и икономически измеримите въздействия.

1. Трансгранична търговия с електроенергия и пазарни обединения

Сигурното снабдяване с електроенергия е от жизненоважно значение за развитието на европейското общество, провеждането на политика за устойчива промяна на климата и насърчаването на конкурентоспособността на вътрешния пазар. За тази цел трансграничните конектори следва да бъдат допълнително развити, за да се осигури

работата на всички енергийни източници на най-конкурентни цени за потребителите и промишлеността в рамките на ЕС. Добре функциониращият вътрешен пазар на електроенергия трябва да осигури на производителите подходящи стимули за инвестиране в ново производство на електроенергия, включително в електроенергия от възобновяеми енергийни източници, като обръща специално внимание на най-изолираните страни и региони на енергийния пазар на Общността. Електроенергийният пазар следва също така да предоставя на потребителите адекватни мерки за насърчаване на по-ефективното използване на енергията, за което сигурното снабдяване с енергия е предпоставка.

Когато говорим за единен европейски енергиен пазар и трансгранична търговия с електроенергия неминуемо засягаме темата за пазарните обединения. Терминът „пазарно обединение“ най-общо се отнася до идеята за формиране на взаимосвързан (европейски) пазар на електроенергия. Пазарното обединение има за цел да свърже контролните и пазарните зони с цел хармонизиране на различни системи за обмен на електроенергия и по-специално за намаляване на разликите в цените. По този начин пазарът на електроенергия до известна степен може да бъде приведен в съответствие с физическата реалност на електроенергийните потоци, тъй като съседните електрически мрежи са физически свързани и електричеството винаги преминава по най-краткия път от производител до потребител отвъд пазарните граници. Системите за обединение на пазарите съществуват както на пазарен сегмент „ден напред“, така и на пазарите „в рамките на деня“.

2. Икономически измерими въздействия

Като говорим за икономическо измеримо въздействие е логично да извършим наблюдение върху цените на електроенергията както на едро, така и на дребно, разходите за производство и в по-общ план върху БВП на ЕС или на съответната държава.

Измерването на средния ценови ефект е трудно поради смущаващото въздействие на колебанията на цените на изкопаемите горива, политиката за подкрепа на възобновяемите енергийни източници и мрежовите разходи. Има някои ограничени доказателства за намаляване на цените на електроенергията на домакинствата въз основа на данни за 23 държави от ЕС в периода 2000 до 2014 г. (da Silva & Cerqueira, 2017). Това е в съответствие с по-ранни проучвания, които предполагат ограничени ценови ефекти поради въвеждането на пазара на електроенергия на едро и отделянето на пренос и производство.

По-скоро може да се намерят аргументи по отношение на тенденция към изравняване на цените. ЕС измерва относителното стандартно отклонение на цените на електроенергията на дребно в страните-членки на ЕС. Индустиалните цени показват степен на сближаване за периода 2014–2018 г. (Commission, 2018). Пазарното обединяване изглежда е свързано със силни корелации в цените. (Ouraiichi, & Spataru, 2015) намират висока корелация на цените между националните пазари в рамките на четири регионални пазара (Централна Западна Европа, Централна и Източна Европа, MIBEL и NordPool) и високи корекции на цените между държавите

във всеки от два различни регионални пазара. Те стигат до заключението, че политиката за обединение на пазара, е имала обещаващи резултати; например страните от CWE (Белгия, Франция, Германия, Люксембург и Холандия) проявяват само 74% корелация в региона. При извършване на анализ базиран на частична интеграция на пазарите, също се намират доказателства за конвергенция на цените между европейските пазари на електроенергия.

В заключение, може да обобщим, че очакванията са цените и разходите да се движат успоредно, т.е. намалението на цените в следствие на намаляване на разходите. Ние можем да наблюдаваме цените на електроенергия, но разходите свързани с производството са по-трудни за наблюдение. Те могат да се наблюдават само косвено като се изследват възвръщаемостта на собствения капитал, както и цените. Ако възвръщаемостта остане постоянна, то разходите и цените ще се движат заедно, ако възвръщаемостта падне, но цените остават същите, тогава разходите трябва да се увеличават - въпреки че цената на капитала може да пада - и обратно. Бихме очаквали либерализацията да намали общата възвръщаемост на капитала в електроенергийния сектор, но е възможно фирмите да увеличават печалбата си чрез практики от типа на дискриминиране на отделните клиенти по отношение на цените, както и договаряне на по-ниски цени на енергийните източници за производство на електроенергия с доставчиците си.

3. Допълнителни въздействия на енергийните борси

А. Екологично въздействие

Интензитетът на въглеродните емисиите и енергийната ефективност в ЕС също са се подобрили значително. Интензитетът на въглеродните емисии е бил 431 g CO₂ / kW h през 1990 г. ; 371 g / kW h през 1999 г. ; и 276 g / kW h през 2014 г. - спад от 36% между 1990 г. и 2014 г. Това определено се дължи и на увеличеният дял на възобновяемите енергийни източници и увеличеното използване на по-ефективни газови електроцентрали производство на електроенергия на газ и намалената употреба на въглища в производството на електроенергия допринесоха за средната електроцентраля повишаване на ефективността от 36% през 1990 г. на 44% през 2014 г.

(Asane-Otoo, 2016) прави иконометрични проучвания, като стига до извода, че за отделните страни интензитетът на CO₂, NO_x и SO₂ намалява с повишаване на степента на либерализацията в периода 1990 – 2012 г, измерена чрез индикаторът PMR , включващ показатели за размер на частната собственост, вертикална интеграция и навлизане на пазара. Други иконометрични данни сочат, че страните с по-голяма либерализация в своя електроенергиен сектор имат по-голямо навлизане в енергийния си микс на вятърната и слънчевата енергия.

В заключение, електроенергийните борси определено оказват екологично въздействие върху пазара на електроенергия, като от една страна тяхната наличност допринася за по-високата либерализация на пазара като цяло и не на последно място тези борси допринасят за побързото навлизане на възобновяемите източници, главно чрез осигуряване на борсови сегмент пазар „в рамките на деня“.

Б. Въздействие свързано с иновациите

Борсите са катализатор за иновации и конкуренция в развиващия се енергиен сектор. Преходът към декарбонизиран енергиен сектор създава нови предизвикателства и отваря възможности, а иновациите са ключов елемент от успешния преход. Енергийният пейзаж се променя, а технологиите и новите бизнес модели се развиват бързо.

Енергийните компании и инвеститорите се нуждаят от стабилност, за да могат да инвестират в иновации и инфраструктура. Надеждният пазар е в състояние да осигури тази стабилност, при условие че е подкрепен от солидна регулаторна рамка и дава достатъчно място за предприемачество. Пазарните цени поемат ролята на прозрачен насочващ сигнал за насочване и стимулиране на иновациите и инвестициите. Успехът на либерализацията на пазара показва, че конкуренцията и достъпът до пазарите в крайна сметка води до по-ниски цени за потребителите.

Енергийните борси са опорна точка на енергийните пазари и са жизнено необходими за преодоляване на предизвикателствата, свързани със съвременните реалности и усвояване на нови възможности. Борсите и независимите пазарни оператори осигуряват и улесняват неутралния достъп до пазара. Те са обвързващата сила на все по-разнообразния и разнороден пазарен пейзаж. Те осигуряват прозрачност на цените - стимулират иновациите, инвестициите и конкуренцията.

В. Въздействие свързано с качеството на услугите

На енергийните пазари повишаването на качеството на услугите винаги е било от много голямо значение. Потребителите на електроенергия, както битови така и индустриални, не са толерантни към да всякакви прекъсвания и ограничения в електро подаването, затова и доставчиците на електроенергия са склонни да платят на борсата моментни екстремно високи цени, в няколко случая надхвърляща 50-100 пъти над стандартната цена на дребно (Arnold, Hunt, & Markandya, 2007), но да не изпаднат в ситуация, в която трябва да прекъснат електро подаването. Това означава, че всяко подобрене, свързано с качеството на услугата е изключително ценно. Например, за избягване на прекъсване в храненето от ½ час може да струва около 0.5% от сумата, която доставчика плаща за електроенергия аз цяла година. Повечето прекъсвания в доставките на клиенти са локални, поради проблеми на местните подстанции. Регулаторите също са загрижени за наличността на преносната система, тъй като това може да е индикация за по-сериозни повреди в преносната мрежа и риск от прекъсвания в по-голям регион.

Органът, който наблюдава качеството на услугите на ниво ЕС е Съветът на европейските енергийни регулатори (CEER). Според (CEER, 2018) се наблюдава всеобща тенденция на намаление на времето с проблеми с доставката на електроенергия в периода 2002–2016 г. въз основа на данни, които са им били докладвани. Измерването на това не е просто, тъй като зависи от това как се наблюдават и отчитат прекъсванията - с различни национални дефиниции за това какво представлява прекъсване и различни качества на националните системи за докладване, както и от

екзогенните двигатели на прекъсването, като например екстремни метеорологични събития и форсмажорни обстоятелства.

Европа положи значителни усилия за подобряване на координацията на оператора на преносни системи (TSO), за да намали този вид проблеми. Асоциацията на европейските оператори на преносни системи (ENTSO-E) ръководеше създаването на регионални координатори за сигурност (RSC), които са съставени от групи от национални TSOs.

Наред с операторите на преносни системи и енергийните борси имат ключова роля при осигуряване на по-добро качество на обслужването, включващо осигуряване на непрекъснатост на електро подаването. Развитието на единните борсови пазари „ден напред“ и „в рамките на деня“ допълнително допринасят за осигуряване на непрекъснатост на енергоподаването, като в момент на недостиг в една търговска зона, електроенергията може да се закупи от друга.

Заклучение

Наличието на добре функциониращи, ликвидни и прозрачни енергийни пазари е решаващо за посрещането на днешните и утрешните предизвикателства. Ефективните пазари на едро улесняват иновациите и развитието на нови бизнес възможности и са от съществено значение за постигането на успешен енергиен преход.

Борсите са основен компонент от енергийните пазари и са необходими за справяне със съвременните предизвикателства и за създаване на нови възможности. Борсите и независимите пазарни оператори осигуряват и улесняват неутралния достъп до пазара. Те са обвързващата сила на все по-разнообразния и разнороден пазарен пейзаж като осигуряват прозрачност на цените, стимулират иновациите, инвестициите и конкуренцията.

Използвани източници (References)

- da Silva, P. P., & Cerqueira, P. A. (2017). Assessing the determinants of household electricity prices. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*.
- Commission, E. (2018). *Quarterly report on european electricity markets Q1 2018*. Brussels: European Commission.
- Ouraichi, A., & Spataru, C. (2015). Integrating regional electricity markets towards a single European. *12th international conference on the European Energy Market (EEM)*.
- Asane-Otoo, E. (2016). Competition policies and environmental quality: Empirical analysis of the electricity. *Energy Policy*.
- Arnold, S., Hunt, A., & Markandya, A. (2007). *National and EU level estimates of energy*.
- CEER. (2018). CEER benchmarking report 6.1 on the continuity of electricity and gas supply data update. Brussels: CEER.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS AS A KEY FACTOR FOR INTERNATIONAL INTEGRATION

Kacper Zieliński
Master's student, Information Security
War Studies University, Warsaw, Poland

Abstract: Current geopolitical situation and very dynamic technological development create new ways of achieving economic growth but also influenced modern society and force people to redefine most important long-term goals. Nowadays countries face many serious problems which affect permanent economic development such as degradation of the natural environment, social stratification, and excessive use of natural resources. As a result, it was necessary to change a paradigm of economic development and take into consideration many complicated relations between economies, societies and the environment. The conclusion of long discussions and research in the theory of development was the creation of the theory of sustainable development which links the main three areas of human activity and establish a new model of achieving economic growth. A very important factor in implementing new approach is modern academic education focused on presenting complex view about new paradigm supported by effective internship system enabling students to gain practical skills and necessary knowledge required in their future professional life. To face this new challenge several research projects have been conducted in the recent past years and many multi-stakeholder partnerships have been set. The goal of this article is to present the overview of the situation in the field of sustainable development, describe main assumptions and challenges and to present student's opportunities for engaging in different projects related to the sustainable development. Methodology: An author made a descriptive analysis in the available literature in the theory of development.

Introduction

Modern society faces many related to each other challenges and problems which determine its current shape. The most important are changes in the natural environment and society. They have a negative impact on the quality of people's life (Drabowicz & Petelewicz, 2016, p. 13). The main reason for environmental degradation is the industry which was dynamically developing in the XIX and XX centuries. Excessive usage of natural resources and classic economical approach which determines the growth of the economy only in the criteria of financial profit made a basement for the current climatic crisis. According to the classic definition, development causes positive changes of people's quality of life but despite a growing number of different goods and enormous progress in modern medicine, people suffer to new sicknesses called civilization sicknesses which severely impact on their satisfaction level. Second very important issue are negative changes in the social structure. As a result of capitalism and deregulation of the market, the financial resources are gathered mainly by the richest part of the society. It creates a serious problem: a big number of poor people which in the long term have a negative impact on the economic condition because of the low quality of human capital. Poor people have worse chances for high-quality

education which reduces their abilities to gain critical skills which are useful in the modern job market and has a negative impact on the ratio of unemployment. High ratio of unemployed people, especially young, leads to slowing of the economic growth and may cause a financial crisis. Because of this from the perspective of the state, it is crucial to minimize disproportion between the richest and the poorest in society.

These two aspects are present in the current theory of the sustainable development whose goal is to create a financial profit based on economic activities without harming the natural environment and with taking into consideration local problems.

This correlation has been noticed at the end of '60s and beginning of '70 (Rokicka & Woźniak, 2016, p. 6). A new approach that has been proposed to face climate changes pointed out that economic activities should be sustainable. It means that companies and factories can use natural resources in a limited way and they should have a neutral impact on the natural environment. Social movements whose goal was to protect nature started to have an impact on the political stage in the developed countries causing the appearance of so-called 'green parties'.

1. Historical background

As the degradation of the natural environment started to be taken into consideration as a matter of state, the decision-makers and politicians realized that this issue is a global problem. Beginning of the '90s was the moment when the terms like „global warming”, „greenhouse effect” and „ozone hole” started to be used in diplomacy and during the international meetings. Also, the projects whose goal was solving ecological issues had global character. All these activities and ideas of living in close harmony to nature impacted business and changed a paradigm of social and economic development by adding ecological issues into the criteria of a successful business (Rokicka & Woźniak, *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty.*, 2016, p. 13). According to this, the economic activities do not disturb ecological systems into which people live.

In 1992 the United Nations organized a summit in Rio de Janeiro called later „Earth Summit”. During this meeting, the Member States concluded that sustainable development can take place only in the states which are in the postindustrial phase of their economic development. Conclusion of the summit were 13 goals that should be achieved according to the new way of management. Five years later, in 1997 the UN organized another meeting, „Earth Summit +5” where all conducted efforts had been summarized. As a result of analyses, there was a negative opinion about the achieved effects. The main problem was the hierarchy of values. In most of the situations, economical values were above ethical so for the managers and directors, the financial profit was more important than solving people's problems and improving the condition of the natural environment. Despite dissatisfaction results, the UN noticed progress in almost all sectors.

As a result, there was a decision to continue implementing sustainable development in postindustrial economies. There was also a decision to expand natural protection. Previously main efforts were focused on global North but because the whole ecosystem has been affected by industrialization also global South issues were taken into consideration, especially the protection of rainforests

in South America (Rokicka & Woźniak, 2016, p. 7). The new set of aims, called Millennium Development Goals was approved and implemented into a framework of international law. The MDG contained 8 primary goals: eradicating extreme poverty and hunger, achieving universal primary education, promoting gender equality and empowering women, reducing child mortality, improving maternal health, combating HIV/AIDS, ensuring environmental sustainability, developing a global partnership for development (Millennium Development Goals., 2009, p. 7). These goals were supposed to be achieved in 15 years period. Every year the UN was publishing a report summarizing current efforts and underlining sectors where it is necessary to work harder. As a result of this programme, there was a big progress in many sectors, especially in the social area. For example, more than a billion people moved out of poverty and no longer lived for less than 1 dollar (UNDP, 2020). The worst situation and regress comparing to 1990 was in an ecological sector, mainly because of the increasing emission of CO₂ and progressing degradation of the natural environment.

2. The 2030 Agenda for sustainable development

The conclusion and gained experience were used and a new set of sustainable development goals have been set. The 2030 Agenda for Sustainable Development is the natural continuation of MDG. The new 17 goals in economical, ecological and social development have been accepted by world leaders and implemented into the international law system. The new programme is more detailed and ambition than the previous one. Despite that, the UN says that if the states are going to work hard and cooperate it is going to be possible to achieve them in the next 15 years. In 2015 in Paris 195 countries signed the agreement.

Based on reports published by the United Nations (The Sustainable Development Goals Report 2018., 2018, p. 28) it is possible to notice that despite many difficulties there is some progress in the specific sectors. The worst situation is in ecological security. Every following year is the warmest in the history of measurement and people suffer more intense climate changes. It is possible to observe the rising power of hurricanes in the Atlantic Ocean which cause their fatal impact, especially in the poor island states. These natural disasters have also very negative consequences for the other projects, often ruining efforts and money invested for example in sanitary infrastructure or destroying agricultural resources leading in the short term to hunger and increasing number of desires. Probably by 2030 the actions aimed to stop the greenhouse effect and its negative influence are going to be the most important part of the 2030 Agenda and at the same time the costliest (Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce. Raport 2018., 2018, p. 85).

3. Students opportunities for education and engagement in multi-stakeholder partnership

Nowadays students have possibilities to be involved in many projects, often based on cooperation with international companies. One of such opportunities is programme ENACTUS. This programme links more than 72 000 students across 36 countries and around 550 business partners (Studenci nadzieją CRS-u, 2020). The main mission of this initiative is to promote and realizes sustainable development goals listed in the UN 2030 Agenda. Students are supposed to prepare a project which will solve the problem of local society and at the same

time cause no negative impact on the natural environment and possibly make a financial profit. The results of the action should be long-term. The best projects are selected based on these three criteria and they are realized together with business partners. As a result, students are gaining a piece of crucial knowledge and skills about creating a successful business project, establish a partnership with business subjects which have a positive impact on their future job situation and they can do something good for the local society by solving their problems.

One of the projects took place in China. A group of students from the Shanghai University of International Business and Economics decided to join the programme and solve an issue related to straw waste in Chinese agriculture (ENACTUS, 2020). Usually, farmers in China burn the straw causing an extra release of CO₂ to the atmosphere and negatively impacting the natural environment. As a result of the conducted project, two solutions have been implemented in the agriculture system. The straw waste can be used for the production of handcrafted boxes which can be later sold for 2\$-5\$ (ENACTUS, 2020). The second solution is to use straw waste as a basement for farming mushrooms. Mushrooms are later sold and provide an extra income for the farmers. Both solutions created by ENACTUS students solved a local issue and supported farmers by increasing their profits. The new way of using waste helps also in limiting CO₂ emission.

The second project took place in the United Kingdom. The UK faces a serious problem with many homeless, unemployed people. ENACTUS students from the University of Sheffield prepared a business project whose goal was to teach cooking, time management and budgeting to local homeless people (Rowett, ENACTUS team teaches homeless individuals employment skills., 2020). During the project, people were preparing a homemade jam which is later sold to the retailers, student markets but also online. The initiative provided more than 2000\$ of profit which supported around 50 homeless people that were involved in the project.

The third project took place in India. Local farmers suffered due to not enough income per month, especially during the dry season. The temporary solution of this issue was migrating into other parts of India seeking for an extra job. A consequence of the parent's migration was forcing the eldest children to leave school and care about their younger siblings (Rowett, Students help farmers find financial stability., 2020). As a result, the children could not graduate and continue learning in the future. The students from K. J. Somaiya Institute of Management conducted a project whose goal was to increase farmers' income so there is no need for migration. The organization provided materials for growing a Mogra, native species of Jasmine in India (Rowett, Students help farmers find financial stability., 2020). A consequence of the new source of income was increasing farmers' profit by 11% which is enough for them to stop migrating. As a result, the eldest children can continue learning at school.

Fourth project took place in St. Augustine, in the United States of America. The local problem was related to foster care. Boys, when they turn 18, can no longer stay in foster homes but they are also not prepared to take care of themselves (Post, 2020). The goal of the project was to teach them practical skills that enable them to earn money and save part of them for the future. The students from Flagler College taught people in the local foster home doing a homemade natural soap. Later this soap was sold to the local shops and markets. Each soap

had a story written on the box presenting the ENACTUS project (Post, 2020). The initiative got very positive feedback from the local society and boys from faster homemade their first profit. For the first time in their life, they were able to open saving accounts in the bank where they put half of their income, learning at the same time money management. This particular project won 2013 Enactus United States Competition and also received a grant from Sam's Club Step up for Small Business Project Partnership.

The ENACTUS programme has a very positive impact on the life of local society. Students have the possibility to learn practical skills which are necessary for their future life, gain experience and set valuable partnerships with local business subjects. The positive output of the project makes ENACTUS well known and as sustainable development becomes more and more important other companies decide to join it. Recent increase of a business partnership allows to conduct more projects and more effectively solve local problems. Main problem is that the biggest companies and corporation use sustainable development as another way of marketing. As a result, the long-term consequences of their activities for the natural environment and local societies are not a priority for them.

It is very important to implement studies about sustainable development into the academic framework. The University of Lodz conducted a research project intending to set a new specialization module within sociology studies. As a result of all efforts the University created a special module called „Sustainable Development in Practice - Measurement, Evaluation and Management”. During these studies, students will attend classes directly related to the theory of sustainable development and learn how to implement academic knowledge into their workplace. Classes are:

- Introduction into Sustainable Development;
- Social Aspects of Sustainable Development;
- Research Methodology of Life Quality and Sustainable Development;
- Communication Skills;
- Urban and Regional Planning;
- Social Business Responsibility;
- Multiway Correspondence Analyze with Usage of SPAD Software;
- Case Studies of Sustainable Development.

All these courses contain from 14 to 25 topics which are going to be taken into consideration during classes (Rokicka, Konspekty zajęć modułu specjalizacyjnego. Zrównoważony rozwój w praktyce - pomiar, ewaulacja, zarządzanie,, 2016, p. 7). Framework and content have been tested into academic environmental and students took an active role during tests. As a result, their feedback has been implemented into a module and made it more adapted to students' requirements. After finishing all classes students are supposed to participate in the internship programme. The University established many partnerships with private business subjects, non-government organizations and local administrations. Every student can choose in which sector he or she wants to do the internship (Rokicka, Program praktyk dla studentóów modułu specjalizacyjneg. Zrównoważony rozwój w praktyce, ewaulacja, zarządzanie., 2016, p. 3). Every programme is adapted to the receiving institutions and students background so it is possible to optimize output. This construction of the module enables students to combine both academic pieces of knowledge and implement

it into their workplace. The internship programme has also positive consequences on their situation into the job market after graduating from the University. The author thinks that similar modules should be implemented into other universities and disciplines, as a result of the impact the sustainable development has into many sectors of people's activities.

Conclusion

Sustainable development has a serious impact on the modern way of understanding business and social life. The new way of management slowly becomes a new paradigm of successful economical activities, which determines that not only financial income matters the most, but also positive consequences for the natural environment and solving social problems. It is crucial to involve students in projects whose goal is to implement the theory of sustainable development into a practical approach. Due to many very successful projects conducted within the ENACTUS organisation, it is possible to say that first steps have been done in the matter of establishing multi-stakeholder partnerships. The project gained very positive social feedback by solving local issues and creating new possibilities for people. Currently, the number of new partners involved in the ENACTUS is growing, especially among business subjects, which increase the number of students that can participate and perform their projects.

The goal of the academic environment is to develop the theory of sustainable development by conducting new research projects and raising the quality of learning about sustainable development. The experience and knowledge gathered by the University of Lodz should be used in the scientific discussions and set up a basement for development of the measurement of life quality methodology which can optimize projects conducted to improve the social and environmental condition of local society.

References

- Drabowicz, T., & Petelewicz, M. (2016). *Jakość życia globalnie i lokalnie*. Lodz: Pomiar i wizualizacja, University of Lodz,.
- ENACTUS. (2020, 03 02). *Farmers upcycle straw waste to increase incomes, decrease pollution*. Retrieved from ENACTUS: <https://enactus.org/farmers-upcycle-straw-waste-to-increase-incomes-decrease-pollution/>
- Historyczne porozumienie w sprawie klimatu zostało zawarte.* . (2020, 02 15). Retrieved from UNIC Warsaw: <http://www.unic.un.org.pl/unic-activities/historyczne-porozumienie-w-sprawie-klimatu-zostalozawarte/2913>
- (2009). *Millennium Development Goals*. Warsaw: UNIC Warsaw.
- Post, K. (2020, 02 11). *Soap making skills craft bright futures for boys in foster care*. Retrieved from ENACTUS: <https://enactus.org/soap-making-skills-craft-bright-futures-for-boys-in-foster-care/>
- (2018). *Realizacja Celów Zrównoważonego Rozwoju w Polsce. Raport 2018*. Warsaw : UNIC Warsaw.
- Rokicka, E. (2016). *Konspekty zajęć modułu specjalizacyjnego. Zrównoważony rozwój w praktyce - pomiar, ewaulacja, zarządzanie.* Lodz: University of Lodz,.

- Rokicka, E. (2016). *Program praktyk dla studentów modułu specjalizacyjnego. Zrównoważony rozwój w praktyce, ewaulacja, zarządzanie*. Lodz: University of Lodz.
- Rokicka, E., & Woźniak, W. (2016). *W kierunku zrównoważonego rozwoju. Koncepcje, interpretacje, konteksty*. Lodz: University of Lodz.
- Rowett, T. (2020, 02 15). *ENACTUS team teaches homeless individuals employment skills*. Retrieved from ENACTUS: <https://enactus.org/farmers-upcycle-straw-waste-to-increase-incomes-decrease-pollution/>
- Rowett, T. (2020, 01 07). *Students help farmers find financial stability*. Retrieved from ENACTUS: <https://enactus.org/students-help-farmers-find-financial-stability/>
- Studenci nadzieją CRS-u*. (2020, 01 25). Retrieved from https://brief.pl/studenci_nadzieja_csr-u/
- (2018). *The Sustainable Development Goals Report 2018*. New York: UNIC.
- UNDP. (2020, 01 07). *Eradicate extreme poverty and hunger. Where do we stand?* Retrieved from UNDP: https://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgoverview/mdg_goals/mdg1/

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА
МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ

СБОРНИК С ДОКЛАДИ

ДВАДЕСЕТ И ЧЕТВЪРТА СТУДЕНТСКА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА
КОНФЕРЕНЦИЯ
НА КАТЕДРА „МЕЖДУНАРОДНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ“ ПРИ
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „ДИМИТЪР ЦЕНОВ“
СВИЩОВ, 2020

www.mioconference.eu

Адрес на електронното издание:
Виртуална библиотека DLib
на Стопанска академия „Димитър Ценов“ – Свищов
<https://dlib.uni-svishtov.bg/handle/10610/4213>

ISBN 978-954-23-1816-3

Академично издателство „Ценов“
Свищов, ул. Градево № 24

ГЛОБАЛНИ И РЕГИОНАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА
МЕЖДУНАРОДНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ
СБОРНИК С ДОКЛАДИ

Свищов, 2020

GLOBAL AND REGIONAL DIMENSIONS OF INTERNATIONAL
ECONOMIC RELATIONS
PROCEEDINGS

Svishtov, 2020

www.mioconference.eu

ISBN 978-954-23-1816-3